

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Filosoofia osakond

DOMINEERIMINE NÄHTUSENA KOLMES VÕIMUKÄSITLUSES
Filosoofia eriala bakalaureusetöö

Olle Paas

Juhendaja Mats Volberg, PhD

Tartu 2021

Sisukord

1. Sissejuhatus	4
2. Põhimõisted ja käsitluse valimine	7
2.1. Ülevaade tõlketevusest	7
2.2. Muud võimuga seonduvad mõisted	7
2.3. Töö loomus - normatiivne või kirjeldav?	9
2.4. Käsitluste valikust	9
2.5. Mina Mori juhtum	10
3. Domineerimine	12
3.1. Domineerimise mõiste.....	12
3.2. Vaidluskohad McCammoni määratluse osas	13
4. Esimene võimukäsitlus	18
4.1. Robert A. Dahli käsitlus	18
4.2. Märkused ja kriitika esimese võimukäsitluse osas.....	20
4.3. Domineerimine ja esimene võimukäsitlus	22
5. Teine võimukäsitlus.....	25
5.1. Peter Bachrach ja Morton S. Baratz'i käsitlus.....	25
5.2. Kitsama võimumääratluse ümberlõkkamine	27
5.3. Märkused ja kriitika teise võimukäsitluse osas	28
5.4. Domineerimine ja teine võimukäsitlus.....	30
6. Kolmas võimukäsitlus	31
6.1. Steven Lukesi käsitlus.....	31
6.2. Märkused ja kriitika kolmanda võimukäsitluse kohta.....	33
6.3. Domineerimine ja kolmas võimukäsitlus.....	35
7. Lõpuanalüüs.....	37
7.1. Hüpoteesi paikapidavus.....	37
7.2. Tegevuskeskne lähenemine ja selle puudused	37

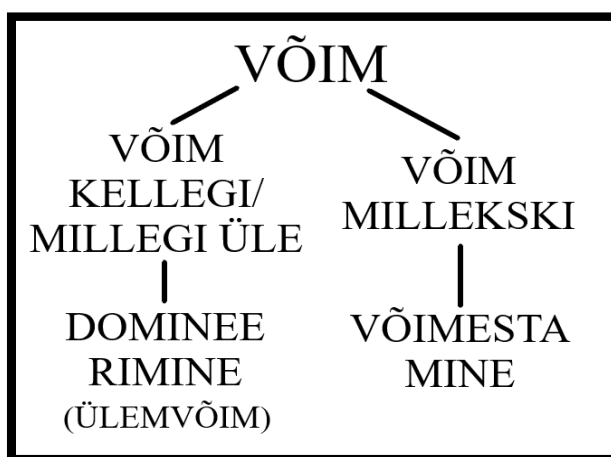
7.3. Võimukäsitluste muundumine ja seos domineerimisega	38
7.4. Võimukäsitluste omapärad	39
7.5. Edasised suunad	40
8. Kokkuvõte	41
Kasutatud kirjandus	43
Summary	47

1. Sissejuhatus

Võim on nähtus, millest puudub ühtne arusaam. Võimust saab rääkida lokaalsel argitasandil, kui poemüüja palub näidata isikut tõendavat dokumenti alkoholi ostmisel. Või globaalsel tasandil Hiina Rahvavabariigi majandusliku ja sõjalise mõjuvõimust. Võimu mitmekesisuse ja ebamäärasuse põhjused tulenevad võimu olemusest. Seda on proovitud siiani suuresti tulutult mõista, sest alati on leidunud vastuväiteid või puudujääke väljapakutud olemusteoriale (Lukes 2005, 61).

Hoolimata tervikvaate puudumisest, on võim jaotatud paljudeks alaliikides. Sotsiaalses vallas on levinud kaks peamist kontseptsiooni: võim kellegi/millegi üle (*power over*) ja võim millekski (*power to*) (Pansardi 2012, 73).¹ Neid kontseptsioone on vastavalt samastatud domineerimise (*domination*) ja võimestamisega (*empowerment*) (vaata Joonis 1) (Haugaard 2012, 33). See tähendab, et võimu kellegi/millegi üle ja domineerimist nähakse sama nähtusena.² Minu töö võtab Joonis 1-l kujutatud võimu jaotuse aluseks, kuid oma mööndustega.

Minu töö keskendub võimu kellegi/millegi üle uurimisele. Eesmärk ei ole lõplikult uurida seda vaadet või selle vaate õigsust. Vastupidiselt leian, et võimu kellegi/millegi üle samastamine domineerimisega on kaheldav. Siit tuleneb minu probleemküsimus: kas võim millegi üle on võrdväärne ülemvõimuga?

Joonis 1

¹ Kahte kontseptsiooni on proovitud ka ühildada, nähes mõlemas kontseptsioonis tõeäri (Haugaard 2012, 34).

² Ma kasutan võrdsustamist ja samastamist sünonüümidenä. Mõlemal sõnal on oma nüansid, kuid töös tähistavad need väidet, et domineerimine ja võim kellegi/millegi üle on samad nähtused.

Kuigi käesolev töö võimu loomust ei paljasta, siis see on vähemalt samm selle poole. Nagu mainitud, puudub võimust ühtne arusaam ning leidub väiteid, et ühise teooria leidmine on võimatu. Kaks levinumat väidet on:

- 1) võim tähistab mitut erinevat mõistet, mil puudub ühisosa;
- 2) võimust tuleb alati rääkida sõltuvalt kontekstist ja oludest, muutes võimu üldise mõiste näol sisutühjaks (Lukes 2005, 61).

Isegi kui ühisosa ei ole olemas ning võim ongi laialivalguv nähtus, siis võim kellegi üle juba oma argipäevasuses ning mitmetasandlikkuses väärib uurimist. Adekvaatne mõistmine võimaldab meil paremini seletada tegutsejate käitumist, olgu nendeks tegutsejateks üksikisikud või suurriigid.³ Minu uurimusküsimus üritab kindlaks määrata kas uuritavad teooriad näevad võimu kellegi/millegi üle adekvaatselt ega lihtsusta seda liialt. Jäädes ühtse teooria võimalikkuse juurde, oleks vastus sellele küsimusele samm kogu võimu mõistmise suunas.

Minu hüpotees on, et töös käsitletavad võimuteooriad on eksitavad samastades domineerimist ja võimu kellegi/millegi üle.

Ma tõestan oma hüpoteesi vaadeldes kolme võimukäsitlust ning näitan, et need käsitlused on liialt tugevalt kinni ülemvõimu paradigmas. Siiski selleks, et tagasi lükata võimu kellegi/millegi üle ja domineerimise võrdsustamist, vaatlen ma igat käsitlust ja autorit eraldi. Vaatluse käigus ilmneb kas autorid ise teevad eristuse võimu ja ülemvõimu vahel. Kui see eristus puudub, siis kõrvutan nende käsitlused konkreetsema ülemvõimu määratlusega ning teen kindlaks kas nad on samastanud domineerimise ja võimu kellegi/millegi üle. See kõik lähtub eeldusest, et võim millegi üle ei pea võtma ülemvõimu kuju, vaid see on ainult üks võimu kellegi/millegi üle vormidest. Nüüdseks on see suuresti aktsepteeritud positsioon, kuid käsitletavate võimuteooriate loomise ajal valitsev konsensus puudus (Pansardi 2013, 616; Haugaard 2012, 34).

Tööl on kuus sisulist peatükki. Täpsustuste ja märkuste peatükis teen ma vajalikud märkused mõistete, teema valiku ja autorite osas. See on ettevalmistav peatükk järgnevateks sisu peatükkideks. Domineerimise peatükis esitan ma domineerimise mõiste ja põhjendan esitatud tähendust. Esimese, teise ja kolmanda võimukäsitluse peatükid annavad ülevaate kolmest võimukäsitlusest ning nende nõrkadest kohtadest. Lisaks vaatlen, kas neis käsitlustes on leida

³ Edasiseks aruteluks vaata Morriss (2002).

domineerimise ja võimu kellegi/millegi üle samastamist. Lõpuanalüüsi peatükis jagan paari mõtet, teen mõningased üldistused ning pakun edasisi uurimusvaldkondi.

2. Põhimõisted ja käsitlemise valimine

Lisaks erinevatele tähendustele seostatakse võimuga mitmed mõisteid, näiteks mõjuvõim (*influence*), autoriteet (*authority*), domineerimine (*domination*), jõud (*force*), sundimine (*coercion*), jne. Selle rohkuse tõttu peatun põgusalt ühel muul terminil, et luua selgust mõistete osas. Seejärel põhjendan võimuteooriate valikut, tehes juurde veel paar olulist täpsustust. Lõpetuseks kirjeldan Mina Mori juhtumit, mille alusel illustreerin võimukäsitlusi. Enne aga selgitan põhimõtteid, millest tõlkeprotsessi käigus lähtusin ja avan tekkinud kitsaskohti.

2.1. Ülevaade tõlketgevusest

Kesksete mõistete tõlkimisel leidsin lähimad võimalikud vasted. Mõne mõiste puhul esines raskusi – seesugune on näiteks *domination*. Tegusõnale *to dominate* leidub hea vaste sõna domineerima näol, kuid nimisõnana domineerimine alati ei sobi. Sellistel juhtudel kasutan sõna ülemvõim. Sõnaveebis pakutakse ülemvõimule välja kaks tähendust: kõrgem võim ja/või võim(utsemine) kellegi üle („ülemvõim“ 2019). Kuigi domineerimise peatükis annan ma täpsema tähenduse domineerimisele, siis Sõnaveebi teise tähenduse idee on selles esindatud. Seepärast kasutan ülemvõimu domineerimise sünonüümina. Tõden, et eesliide ülem on laetud termin, seostudes sõnadega kõrgem või pühalik. Seega kasutan sõna harva ning eelistan mõistena kasutada domineerimist.

Märkuseks, kõik mõisted korreleeruvad sõnaga, millega ma neid tõlkinud olen. See tähendab, et *authority* vasteks on autoriteet kui ei ole eraldi täpsustust tehtud. See kehtib kõigi tõlge kohta.

2.2. Muud võimuga seonduvad mõisted

Peale domineerimise seostub võimu mõistega näiteks autoriteet. Sarnaselt võimule puudub konsensus mõiste osas – nähtust on kirjeldatud nii normatiivselt kui ka deskriptiivselt. Teisisõnu on autoriteeti vaadeldud nii *de facto* nähtusena kui ka on antud hinnangut erinevate autoriteedi vormide/kasutuste legitiimsuse üle (Christiano 2020). Eristus on märkimisväärne kuna mõnede mõtlejate sõnul ei ole vaja legitiimsust, et autoriteeti omada või tajuda – selle omamine ise on piisav legitiimusus (Lloyd ja Sreedhar 2020). Kui võrrelda seda nägemust vaatega, kus mingisugune moraalne alus on vajalik autoriteediks, siis ilmneb miks ja kuidas erinevad arusaamad autoriteedist tekivad.

Autoriteeti on peamiselt uuritud poliitilises kontekstis, kus riigi ja autoriteedi omavaheline suhe on olnud keskseks mõttekohaks (Christiano 2020). Täpsustuseks, autoriteeti on küll vaadeldud

muudes sfäärides, kuid kaasaegse arutelu alge on pärit poliitikast ning poliitilistest liikumistest (Arendt 1961, 91–92). Mõistena pärineb autoriteet Vana-Roomast ning oli vanakreeklastele tundmatu (Arendt 1961, 104). Täpset põhjust sedasorti eripärasusele ei teata, kuid on oletatud, et vana-kreeklastel puudus vajadus õigustada valitsejate ja olemasoleva korra legitiimsust, vähemalt samamoodi nagu hilisematel valitsejatel/režiimidel on seda tulnud teha (Finley 1982, 13–14). Vastu on väidetud, et Vana-Kreeka režiimide legitiimsuse allikaks oli seadustele allumine ning nende järgi valitsemine (Canevaro 2017, 224–30). See aga ei tõesta, et neil oli samasugune arusaam autoriteedist – vastupidiselt see näitab, et isegi kui autoriteet mõistena Vana-Kreeka ühiskonnas eksisteeris, siis oli tegemist erineva nähtusega kui Vana-Roomas ning hilisemates Euroopa ühiskondades.

Autoriteedi alget on otsitud ka mujalt kui ajaloost. Näiteks on Carl Schmitt väitnud, et autoriteedi algeks on alati kollektiivne tahe, mis ilmutab ennast autoriteedi andjana (Pan 2016, 738–39, viidatud Schmitt 2008, 138). Kuid isegi sedasorti käsitus näeb autoriteeti äärmiselt sotsiaalse (ning poliitilise) nähtusena. Seega ei näi oluline kas väljavalitud teooria põhineb metafüüsilisel kollektiivsel tahtel või ajaloolisel kujunemislool, autoriteedi sotsiaalne loomus muudab selle paratamatult ühiskonnaga seotuks.

See lühiülevaade illustreerib paari võimalikku meetodit autoriteedi uurimiseks. Siit oluline tähelepanek, võimalike uurimismeetodite arvukus on ulatuslik ning neil on omad unikaalsed lähenemisviisid. Samasugust meetodite mitmekesisust leiab ka teiste sarnaste mõiste puhul (nagu sundimine või mõjuvõim). See mitmekesisus näitab, et need nähtused on ammendamatud ning alati leidub võimalusi uute vaatenurkade avastamiseks (Raven 2008).

Teine oluline tähelepanek on mõistete omavahelise seotuse kohta. Nimelt on võimuga seotud mõisted üksteisega nii läbipõimunud, et neid kasutatakse tavaliselt sünonüümidenä (näiteks autoriteet ja mõjuvõim).⁴ Seega pidasin vajalikuks vähemalt ühte nendest mõistetest lühemal määral seletada ning tuua välja erisusi enda uurimisobjektidega – võimu ja ülemvõimuga (ning nende vahel valitseva vahekorraga), mis näivad olevat veel üldisemad (ja vanemad) ning ei vaja ei gruppi ega kollektiivi (ehkki nad seal ennast alatihti ilmutavad). Siiski ei ole võimalik kõiki võimuga seonduvat vaadelda ühes töös ning seega keskendungi isiklikult kõige põnevamale.

⁴ Kaks lauset: „Tema autoriteet teema osas ulatub kaugele“ ja „Tema mõjuvõim teema osas on suur“. Tavakeeles annavad mõlemad edasi sama mõtet – kellegi mõjukust konkreetse teema osas.

2.3. Töö loomus - normatiivne või kirjeldav?

See töö piirdub puhtalt kirjeldava käsitlusega. Kuigi normatiivne element on tähtis, eriti võimu reaalse rakendamise osas, siis enne normatiivset hinnangut peab piiritlema nähtust, millele hinnangut anda. Ainuüksi võimu ja ülemvõimu kui nähtuste kirjeldamine on äärmiselt mahukas ettevõtmine ning seega normatiivne arutelu minu töö sisse ei mahu.

2.4. Käsitluste valikust

Võim on inimühiskonnas loomulik nähtus, mille tõttu on seda kirjeldanud mitmed filosoofid erinevatest ajastutest, nagu Platon või Nietzsche (Ober 2002, ptk 4; Anderson 2017). Minu huvi on aga nüüdisaegsete mõtlejate vastu, sest soovin võimu mõista eelkõige kaasaegses kontekstis. Varasematel mõtlejatel on kahtlematult oma väärtus nagu autoriteedi näide illustreeris ning autoriteedi sügavamal uurimisel on see tõenäoliselt viljakas paik uuteks perspektiivideks. Võimu piiritlemiseks tänapäeval ei ole aga antiikaja teosed ilmtingimata vajalikud (ning kuigi autoriteedi puhul see on abistav, siis mitte ilmtingimata vajalik nagu näitas Carl Schmitt). Siinkohal on kohane küsida miks need autorid – miks just Dahl, Bachrach/Baratz ja Lukes? Leidub ju mitmeid kaasaegseid mõtlejaid, kes tekitasid oma võimuteooriatega põhjaliku arutelu näiteks nagu Alvin Goldman (Goldman 1972; Braybrooke 1973).

Valisin Robert A. Dahli käsitluse selle tohutu mõjukuse pärast. Seda peetakse üheks kõige mõjukamaks teooriaks, mis kaasajal võimu teemal on kirjutatud (Baldwin 2015, 210). Kuna Bachrach/Baratzi ja Lukesi käsitlused on kõige tuntumad kriitikad Dahli vaatele, siis on harjumuspärane neid koos vaadelda (Lukes 2005, 15). Kolme käsitluse mõju on tänaseni tunda, inspireerides uusi teooriaid võimust (Forst 2018, 229). Just selle suure mõju ja seotuse tõttu valisin need kolm käsitlust enda uurimisobjektiks. Need käsitlused pole ammendavad ning neid on tugevalt kritiseeritud, kuid nad kõik tabavad midagi konkreetset ja olulist võimu kohta (olgu et ebatäiuslikul moel).

Märkusena tuleb mainida, et minu lähenemine on väga lääne keskne (ning võimukäsitlused on analüütilisest koolkonnast). See aga ei tähenda et võim seda on – kontseptsiooni üle on arutatud ka muudes tsivilisatsioonides ning seda erinevatel ajastutel (Schimmelpfennig 2019; Oyowe 2013).

2.5. Mina Mori juhtum

Mina Mori oli noor jaapanlanna, kes sooritas 2008. aasta juunis enesetapu. Aprillis 2008. a läks Mori tööle Yokosuka linnas asuvasse kohalikku pubirestorani (*Mainichi Japan* 2015). Pubi omaval firmal Watami Foodservice Co., Ltd oli tume kuulsus – ettevõtet nimetati „mustaks“ firmaks (Schreiber 2013). See tähendab, et töötajad vahetusid kiiresti ning levisid jutud nende ära kasutamisest. Ka Mori koges sellist kohtlemist, ta tegi rohkem kui 100 tasustamata ületundi kuus ning ta ostis ise enda tööriistad ja muud vajalikud vahendid (*Mainichi Japan* 2015). Siiski ei saa sellest järeldada, et teda sunniti nii käituma, vahest soovis ta ise silma paista lisapingutustega. Ühele välja prinditud tööajagraafiku lehele kritseldatud abipalved ning kirjeldused füüsilisest valust ja väsimusest lükkavad selle vastuväite ümber (Schreiber 2013). Pärast kahte kuud sooritas Mori enesetapu hüpates ühe kortermaja ülemisest korrusest alla (Schreiber 2013).

Mori vanemad esitasid juhtumi kohtusse, mis lahenes kohtuvälise kokkuleppega. Nimelt tunnistas firma, et enesetapp oli ajendatud ületöötamisest ning lubas maksta 25000 jeeni (umbes 187 eurot tol hetkel) kahjutasu kõigile töötajatele, kes on teinud ületunde ja pidanud ise ostma tööga seonduvaid vahendeid (*Mainichi Japan* 2015; „Xe Currency Charts: EUR to JPY“ 2021). Firma lubas ka parandada oma töötingimusi ning firma president Miki Watanabe vabandas kannatanu pere ees (*Mainichi Japan* 2015). Siiski enne kohtuasja lahenemist keeldus Watanabe vanematega kohtumast ning oma vabanduses ta endale süüd ei omistanud (Suzuki 2014). Lisaks nimetati 2013. aastal Watami Foodservice Co., Ltd Jaapani kõige kohutavamaks firmaks (Suzuki 2014).

Hiljuti võitis Watami Foodservice Co., Ltd niinimetatud „valge firma auhinna“ (*howaito kigyō taishō*), mille saaja väidetavalt väärtustab enda töötajate õnnelikkust ning motiveeritust (Konno 2020). Valimisprotsessi käigus töö tingimusi aga ei uurita ning 31st kandideerinud firmast 30 on auhinna võitnud (Konno 2020). Watanabe ise endiselt süüd ei tunne ning on väitnud, et kui tema firma oleks tõe poolest olnud „must“ firma, siis oleksid töötajad sellest lahkunud ning see oleks kokku kukkunud (Konno 2020). Lisaks propageeris Watanabe motot "töötage, kuni surete 24 tundi päevas, 365 päeva aastas" ning oli soovitanud oma töötajatel ennast ära tappa kui ta nende sooritust piisavaks ei hinnanud (Konno 2020; Suzuki 2014). Kuigi ta lahkus 2013. aastal firmast, siis 2019. aastal naases ta presidendi kohale („Miki Watanabe“ 2021).

Peale võimukäsitletuste esitamist, kasutan ma Mori juhtumit, näitamaks mismoodi võim rakendub iga võimukäsitletuse kohaselt. Kuna Mori juhtum on argikeskkonnas toimunud ja

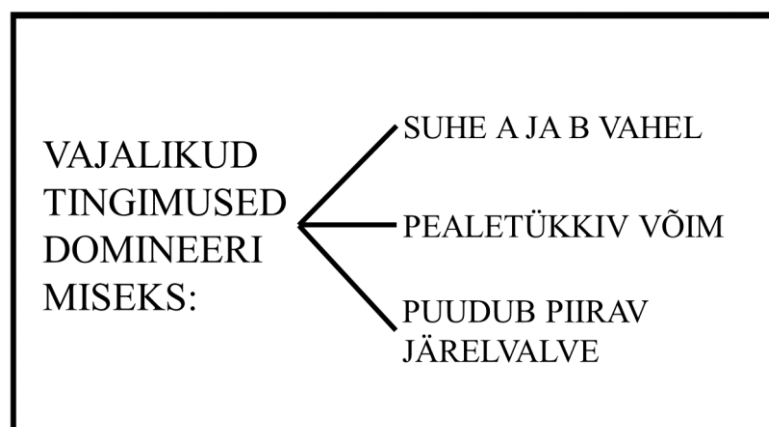
kergesti mõistetav, siis leian, et see on tabav viis võimuteooriate illustreerimiseks. Samas võimaldab see meetod välja tuua käsitletute nõrkasid külgi. Üks võimalik alternatiiv Mori näitele oleks olnud riigivõimu ja indiviidi vahelist suhet illustreeriv näide. Töös soovisin aga kasutada näidet, mis on elulähedasem ning Mori näide täidab seda eesmärgiks suurepäraselt.

Märkuseks, minu eesmärk ei ole Mori juhtumit analüüsida – see on markeerimiseks, mitte eraldi hinnangu andmiseks. Lisaks Mori näitele kasutan paari muud näidet (seda just domineerimise puhul).

3. Domineerimine

Domineerimise kui nähtuse otsimisel on vaja see esmalt piiritleda. Ettevõtmist raskendab tõsiasi, et süsteemne ülevaade domineerimise mõistest on kasin (Lovett 2010, 11). Mõiste on pälvinud tähelepanu, eriti viimase 30 aasta jooksul, kuid seda peamiselt alamõistena või kitsas kontekstis käsitletuna (McCammon 2015, 1028–29). Dahl, Bachrach/Baratz ja Lukes seevastu kirjutasid oma võimukäsitlused enne süsteemset domineerimise uurimist ning seega puudub neil süsteemne domineerimise käsitlus – isegi kui sõna kasutatakse, seda ei defineerita ega uurita. Selle tõttu lähtun Christopher McCammoni teooriast ja definitsioonist, et domineerimist paremini hoomata. Kuna tema nägemus domineerimisest pole üldtunnustatud, siis tutvustan tema teooriat ning põhjendan põgusalt oma valikut. Juhul kui üks autoritest (Dahl, Bachrach/Baratz või Lukes) mõistet mainib, siis lähtun nende arusaamast ülemvõimu osas ning sel juhul muutub McCammoni määratlus võrdluspunktiks. See ei ole valutu lahendus, kuid piisav siinseks ettevõtmiseks.

3.1. Domineerimise mõiste

Joonis 2

Christopher McCammon määratleb domineerimist järgnevalt:

Kui A ja B on mõlemad sotsiaalsed tegutsejad, olles nii üksteisega sotsiaalses suhtes, siis A domineerib B-d kui tal on pealetükkiv võim B üle, ning A saab oma võimu rakendada ilma piirava järelevalveta⁵ (McCammon 2015, 1047).

⁵ Määratlus algkujul: „When A and B are both social actors engaged in a social relationship with each other, A dominates B to the extent that A has impositive power over B, and A can wield this power from a position of deliberative isolation.“

Tsitaat illustreerib McCammoni kolme vajalikku tingimust domineerimiseeks (vaata Joonis 2). Esimene on suhe kahe tegutseja vahel – ilma suhteta ei ole võimalik B-d panna A soovide järgi käituma. Suhte loomust ta ei kirjelda, jättes selle võimalikult lahtiseks. Tähtis on vaid teatud sideme olemasolu, et mõjutamine saaks toimida.

Teine tingimus domineerimiseks on pealetükkiv (*impositional*) võim. A omab sedasorti võimu kui A-l on võimekus:

- 1) B baashuve (baasvajadusi) segada;
- 2) võime ära võtta ligipääs millelegi, mida B kõige rohkem ihkab (põhjused miks B seda tahab ei ole olulised);
- 3) paljastada B saladused ülejäänud maailmale (McCammon 2015, 1041).⁶

See võim on pealetükkiv kuna omades sedasorti võimu, on väga tõenäoline, et A suudab B-le peale suruda oma tahet/soove ning panna B-d käituma viisidel, mis on B huvide vastu. Seda võimu omades ei pea A arvestama B reaktsiooniga kuna A teab, et tema mõjutused on (peaaegu) alati edukad.

Kolmandaks tingimuseks on meelevaldsus ehk kasutades pealetükkivat võimu, saab võimu omaja kasutada seda suvalisel viisil. Tal puudub konkreetne raamistik, millest ta peaks lähtuma või kontrollisik, kes tema tegusid jälgiks (ja karistaks). Nii puudub järelevalve domineerimise osas.

Kokkuvõtteks domineerimine on suhe kahe tegutseja vahel, kus võimu omajal (A-l) on alluva üle piisavalt võimu, et A saab B-d kohelda nagu tahteta objekti ning tema võimukasutusel puudub väline piiraja. Tähtis on ära märkida, et McCammoni määratlus ei paku mingisugust normatiivset sisu domineerimisele – see on vaid nähtuse puhas kirjeldus. See milleks ja kuidas seda kasutada võib on ülemvõimu omaja tahtest sõltuv.

3.2. Vaidluskohad McCammoni määratluse osas

McCammon on välja toonud kolm peamist vaidlusk kohta domineerimise osas, kus tema definitsiooni saab laiendada või ümber lükata:

- 1) Kes või mis suudab domineerida;

⁶ McCammon saladuste mõistet täielikult lahti ei mõtesta. Ta aga annab üldise määratluse – saladused on informatsioonikillud, mida levitades saab rikkuda B sotsiaalset positsiooni või suhteid tema jaoks tähtsate inimestega.

- 2) Kas domineerimine on võimalik puhtalt võimu omades või on vajalik võimu rakendamine/ära kasutamine;
- 3) Mis liiki võim on domineerimine (McCammon 2018).⁷

Esimese küsimuse tuumik on kas mitteagendid (*non-agents*) on võimelised domineerima või mitte. See et isikud või grupid võivad domineerida on laialdaselt aktsepteeritud, kuid mitteagentide roll on vastuolulisem (McCammon 2018). Mitteagent tähistab näiteks institutsiooni või ideoloogiat – näiteks mismoodi totalitarism kaotab piiri avaliku ja privaatsfääri vahel, tungides igasse eluvaldkonda. Sedasorti mõjutamine ei ole iseloomulik vaid äärmuslikule ideoloogiale. Kultuuril on sarnane võime, ehkki palju väiksemal määral. Näiteks on soorollid tänapäeval pälvinud väga tugevat kriitikat ning tugevalt on keskendunud neile just privaatsfääri kontekstis (Allen 2016). Kriitika ei pea olema millegi juba moraalselt kaheldava osas nagu kehaline puutumatus ja perevägivald, piisab ka tavaliste kommete vaatlemisest. Näiteks kuidas vanemad sisendavad lastele teatud kõnnakustiili sõltuvalt nende soost (Krause 2013, 194). Need kombed on osa kultuurist ning paratamatult mõjutavad need kultuuriga kokku puutunute mõttemaailma. On aga kaheldav, kas tegemist on domineerimisega. Raske on näha mismoodi laste kõnnaku kritiseerimine ning isanda käsud orjale on võrdväärset – kahe juhtumi tõsidus ei ole võrreldav.⁸

McCammon ise piirdub indiviidi või grupi tasemega – tema institutsioonide domineerimist ei arutle, vaid viitab selles küsimuses Frank Lovetti teosele (McCammon 2015, 1034). Lovett, kelle käsitlusest McCammon suuresti ajendus, on skeptiline institutsioonide võimekuses domineerida. Ta tunnistab, et institutsioone saab näha kahel viisil – läbi isikute, kes esindavad mingisuguseid institutsiooni (seega domineerivad ikkagi agendid) ja puhtalt süsteemide või struktuuridena (Lovett 2010, 47–49). Lovett esimese kontseptsiooni võimekusele hinnangut ei anna, kuid eitab kindlalt teise kontseptsiooni võimekust domineerida. See positsioon on liialt kitsendav ja leian, et institutsioonid võivad sattuda/võtta endale A rolli mõlemas Lovetti määratluse vormis.

⁷ Need kolm vaidluskoha eeldavad, et arutelu toimub sotsiaalses sfääris ehk domineerimine on alati sotsiaalsete tegutsejate üle (inimesed, grupid, institutsioonid). Sellest aga ei järeldu, et domineerida ei võiks muudes sfäärides näiteks loomade või keskkonna üle. Kuna McCammon on aga eelduse vastu võtnud, siis ta sellel teemal ei peatu. Nii aga järgnev arutelu võimu kohta kui tingimused domineerimiseks näitavad, et see eeldus ei ole ainuõige.

⁸ Tõsidus on võrreldamatu, sest ühes suhtes on võim pealetükkivam ja järelevalve väiksem. Laps ei ole sugugi nii meelevaldses kohtlemises kui ori. Siiski leidub neid, kelle jaoks sedasorti suhtes domineerimine avaldub (Pansardi 2013, 620).

Üks võimalikke kitsaskohti on sotsiaalne suhe institutsiooni ja isiku vahel. See suhe kipub olema ühesuunaline, A osapoolel on keeruline isegi hoomata B olemasolu. Näiteks riigi võimekus domineerida Morit on kaheldav, kui riik ei tea Mori olemasolust. Samas on riigid kiivad kaitsma enda positsioone ning allutama endile kõiki tegutsejaid (üldjuhtudel läbi agentide, kes töötavad riigi heaks). Seega riigi puhul leian, et tal on alati huvi omada sotsiaalsed suhet indiviididega. Kultuur, olles riigist abstraktsem, omab unikaalsemat sidet. Nimelt kultuur ilmub koheselt kui inimene mõjutab ümbritsevat keskkonda. Kultuuril pole aga suunitlust ennast kehtestada, ta teeb seda paratamatult läbi sümbolite. Näiteks tajub Mori öösel rongijaamast koju kõndides kultuurilist kohalolu, isegi kui koduteel talle kedagi vastu ei tule. Ei saa aga öelda on, et kultuur Morit domineeriks – kultuur ei näi omavat pealetükkivat võimu Mori üle. Pigem on tegu lihtsalt mingisuguse (võimu)suhtega.

Konkreetses näide institutsiooni domineerimisest Lovetti teise kontseptsiooni näol on pärit Gwilym David Bluntilt (2015, 17). Nimelt ühe saareriigi diktaator annab välja uue põhiseaduse, mille kohaselt kõik põliselanikud on teiste saare elanikega eelisseisuses (ainult nemad saavad osta teatud kaupu ja töötada riigi teenistuses, neile kehtib erinev kriminaalkodeks, jne). Seadust hakkavad kehtestama robotid, mida ei ole võimalik ümber programmeerida. Ootamatult diktaator sureb ning kuna ükski grupp riigis ise ei domineeri (diktaator on surnud, põlisrahvas võimu ei oma ega rakenda, robotid ei mõtle ja tegutsevad vaid puhta õpetuse kohaselt) siis teeb seda süsteem (Blunt 2015, 18).⁹ Kuigi seesugune olukord on hetkel ulmeline, siis algoritmide ja sotsiaalmeedia firmade mõjuvõimu kasv annab kaalukust sedasorti mõtteeksperimentidele (Yerlikaya ja Toker 2020). Eelpool olevad näited illustreerivad mismoodi on võimalik ka mitteagentidel võimu omada ja äärmuslikel juhtudel ka domineerida.

Teise küsimuse vastuse leiab lahke orjapidaja näitest. Selge ülemvõim eksisteerib isanda ja orja vahel. Sellisel suhtel on kaks elementi – tulemus ja struktuur. Kui isand on laisk või lahke ning ei kasuta oma võimu orja üle, siis näiliselt paistab, et ori on domineerimisest vaba. See on tulemuspõhine ülemvõimu nägemus ehk domineerimise tuvastamisel on tähtsaim tulemus, mis domineerimisega saavutatakse (Lovett 2010, 43–45). Siiski isegi kui isand oma võimu ei kasuta, on suhte kaks osapoolt väga ebavõrdses positsioonis ja potentsiaal võimu kasutamiseks on alati olemas. Seega on domineerimisel ka vaikiv pool, mis avaldub ülemvõimu struktuuralses elemendis ehk olemasolev korraldus võimaldab domineerimist (Lovett 2010, 45–47).

⁹ Võimalik vastuväide on, et põlisrahvas domineerib kuna süsteem töötab nende huvides, isegi kui nad seda ei soovi. Sellisel juhul oletame, et põlisrahvas kaob ära (näiteks sulanduvad teiste rahvastega või lahkuvad saarelt). Siis tegutseksid robotid ainult süsteemi hoidmise eesmärgil.

Täpsemalt paneb struktureaalne nägemus rõhku olemasoleva süsteemi (eba)võrdsusele. Nii saab McCammoniga, sarnaselt väita, et domineerimiseks piisab potentsiaalsest võimust (2015, 1040).¹⁰

Kolmandale küsimusele on võimalik leida mitmeid vastuseid. Üks viis tuvastada domineerimist on vaadelda võimu moraalsust. Domineerimine tundub olevat midagi õigustamatut – see on olukord, milles ühe osapoole positsioon teise suhtes on moraalselt kritiseeritav (näiteks isanda ja orja näide) (McCammon 2018). Kuna minu töö on puhtalt deskriptiivne, siis iseloomustan ülemvõimu teisiti. Ülemvõimu on vaadeldud ka legitiimsuse ja autoriteedi õigustamise küsimuste nurga alt (McCammon 2018). Kui võim on ebaproportsionaalselt õigustamatu ning ei põhine mingisugusel süsteemil, siis on see meelevaldne ning kannaks domineerimise nime. Ka sedasorti käsitlused jätan välja – soovin keskenduda võimule kui abstraktsele, mis ei ole kinni normides ega legitiimsuses. Seega lähtun määratlusest, mis on vaba moraalist ning normide/legitiimsuse küsimustest.

Nagu käsitletud, on domineerimine pealetükkiv võim ilma järelevalveta. Siin tekib suurem vaidluskohd – Frank Lovett (kelle käsitlusest McCammon suuresti ajendus) näeb, et struktureaalne ülemvõimu käsitlus on paremini ülemvõimu mõistev (ja piirav) kui tulemuspõhine ülemvõimu nägemus (Lovett 2012, 147). Ta lisab, et kuigi süsteem võib olla ebaaus, siis see ei tähenda, et tegemist on domineerimisega. McCammon sellega suuresti nõus ei ole ja toob välja, et isegi kui on olemas mingisugune süsteem, mis pealtükkivat võimu mingil määral vähendaks, siis see ei ole piisav domineerimise kaotamiseks. Süsteemis milles on isand ja ori, isegi kui see on korraldatud seaduste koodeksiga, meenutab endiselt ühe domineerimist teise üle (McCammon 2015, 1046).

Seda erimeelsust illustreerib orjakoodeksi näide (McCammon 2015, 1046–47; Lovett 2012, 147). Ehk isanda ja orja vahel on paika pandud teatud reeglistik, mida kumbki pool peab järgima ning kohus otsustab, kas seda seadustikku on rikutud. Kui enne oli isandal õigus karistada orja mis tahes vahenditega, siis nüüd peab ta aktsepteerima kohtu karistust. Kuid see, et on olemas koodeks, ei muuda kahe võimu tasakaalutust olematuks. Sedasorti süsteem on väga tugeva sisepingega. Kuna isandal on tohutult palju rohkem võimu, siis tema ilmselt ei kannu näiteks kahjusid selle eest, et ta väärtalt kohtu poole pöördus. Kui ta peab neid kahjusid kandma, siis tema isanda staatus satub kahtluse alla. Ori ei ole enam vastutav isandale, vaid

¹⁰ Sarnast mõtet on esitatud seoses vabadusega. Nimelt Quentin Skinner (2003) on väitnud, et vabadus puudub olukorras, kus keegi tegelikult vabadust ei piira, kuid potentsiaal piiranguteks eksisteerib.

pigem koodeksile (ning isand mitte ainult enam endale vaid ka koodeksile). Sellisel juhul on orja ja isanda suhe muutunud ning võimu arbitraarsus vähenenud. Kui aga isandat ei karistata mingit moodi, siis tal on isegi selles koodeksis ülemvõim orja üle. Ta võib rikkuda koodeksit ning pääseda karistusest.

McCammoni välja toodud järelevalve idee näitab kuivõrd meelevaldne võim selles süsteemis on. Teisisõnu kui isand saab oma võimu rakendada endiselt ilma kohtu sekkumiseta (või karistus reeglistikust üle astumise eest on minimaalne), siis on tema võimekus domineerida endiselt väga suur. Kui orja õigused on aga tugevalt kaitstud (ja neid õigusi on palju), siis võib ülemvõimu olemasolu kahtluse alla seada. Sellisel juhul on ori väljumas oma klassikalisest orja staatusest millessegi pool-orjuse laadseesse seisusesse. Igatahes, annab McCammoni omamoodi lähenemine piisava seletuse domineerimise võimu liigi kohta – see on pealetükkiv ja järelevalveta. Seesugu käsitlusega ta kombineerib struktuuralse ja tulemuspõhise lähenemise – ta kasutab tulemuspõhist vaadet struktuuralse vaate osas. Teisiti öeldes, ta küll võtab struktuuralse lähenemise aluseks, kuid ta ka mõistab, et süsteemi tuleb vaadata läbi tulemuse. Ei piisa ainult sellest, et on olemas mingisugune süsteem, mis reguleerib võimusuhteid – vaja on hinnata süsteemi loodud tulemit.

Väljatoodud arutelu kohad näitavad ära McCammoni lähenemise võimalikud puudused. Esitatud põhjenduste ja mugandustega on tema lähenemine töö eesmärkide jaoks aga piisav.

4. Esimene võimukäsitlus

Võimukäsitluste vaatlemisel alustan Dahli vaatega. Tema kirjeldus oli üks katalüsaatoritest debati „võim millegi üle“ jaoks ning paljud järgnevad autroid said tema mõtetest inspiratsiooni (Allen 2016). Kuigi tema käsitlus on vähem keerukam kui teine ja kolmas käsitlus, siis leidub selles oma nüansse (Lukes 2005, 16–19). Just nende nüansside tõttu tõden, et tegemist ei ole domineerimise ja võim millegi üle võrdsustamisega.

Dahli käsitluse puhul tuleb teha järgnev märkus. Nimelt on tema algteksti sõnumit tihti väärtalt tõlgendatud (Baldwin 2015). Täpsemalt, Dahl eristab võimu abstraktsel ja empiirilisel tasandil, kuid see erisus on hilisemas arutelus suuresti kaduma läinud. Kuigi võimu teine ja kolmas kirjeldus on kirjutatud lähtuvalt Dahli käsitlusest (käsitlus hõlmab abstraktset ja empiirilist tasandit), siis peamised vaidluskohad on pigem võimu empiirilisel, mitte abstraktsel tasandil.¹¹ See tuleb eriti esile võimu teise käsitluse vaatluses, kus autorid Dahli lähenemist abstraktsel tasandil ei kritiseeri, vaid ründavad tema käsitluse empiirilist poolt. Seevastu kõne all olev artikkel 1957. aastast on ideeline ehk kuigi selles käsitletakse empiirilisele tasandile eripäraseid omadusi (nagu senaatorite võimekust kedagi mõjutada), siis Dahli eesmärk on esitada enda tõlgendus võimust kui kontseptsioonist.

4.1. Robert A. Dahli käsitlus

Robert A. Dahli käsitlus näeb võimu järgnevalt – A-l on võim B üle, kui ta suudab B-d panna tegema midagi, mida B muidu ei teeks¹² (1957, 202–3). See tähendab, et ideeliselt on võim suhe kahe tegutseja vahel – tegutseja võib olla nii üksikisik kui ka terve grupp või institutsioon.¹³ Mori näite puhul on tähtis isiklik tõrksus – tema puhul rakendati võimu, sundides teda käituma nii nagu ta muidu ei oleks käitunud.

Võimusuhe eeldab kolme tingimust:

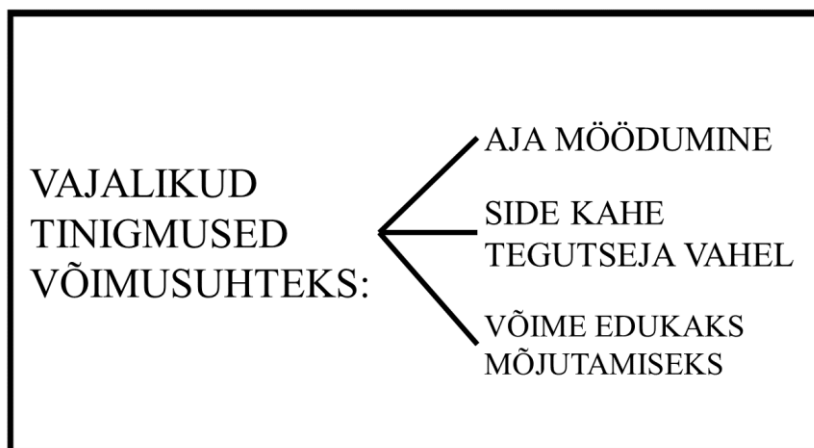
- 1) aja möödumist;
- 2) sidet kahe tegutseja vahel;

¹¹ Abstraktne tasand on tõlgendus algsest võimu kui millegi üle kontseptsioonist, empiiriline tasand seevastu hõlmab elemente, mille abil saab võimu mõõta ja ära tunda nähtavas maailmas (Baldwin 2015, 213; Lukes 2005, 30).

¹² Määratlus algkujul: „A has power over B to the extent that he can get B to do something that B would not otherwise do.“

¹³ Dahl oma määratluses suhet ei maini, aga ta ilmselgelt eeldab seda.

3) edukat võimet teist osapoolt mõjutada (Dahl 1957, 204).

Joonis 3

Aja möödumise vajadust põhjendab Dahl kausaalsusega – võimu omamiseks peab võimu rakendus eelnema B muutunud käitumisele. Teine tingimus tuleneb loomulikust tõsiasjast, et ilma ühenduseta ei ole võimalik kedagi mõjutada. Kolmanda tingimuse puhul illustreerib Dahl, mismoodi võimu rakendamine muudab tegutseja käitumist (vaata Joonis 3).

Lisaks tingimustelele võimusuhteks, tutvustab Dahl nelja tegurit detailsemaks võimu kirjelduseks. Need on:

- 1) võimu baas;
- 2) vahendid võimu rakendamiseks;
- 3) võimu haare;
- 4) üldine võimu kogus (Dahl 1957, 203; Selg 2015, 76–77).¹⁴

Dahli silmis on võimu baasiks ressursid, mida saab ära kasutada võimu rakendamiseks. Need ressursid võivad võtta mistahes kuju: füüsilised esemed, võimalused, teod, jne. Vahendid võimu rakendamiseks on viisid, mil moel saab võimu baasi ära kasutada. Mori näite puhul tuleb tema ülemuse võimu baas tema positsioonist. See annab talle õigused värvata/vallandada/karistada/premeerida alluvaid töötajaid ning ta saab oma positsiooni ära kasutada läbi tegude (näiteks ähvardades või lubades midagi). Seega ähvardades Morit lahti lasta kui too ei tee tasuta ületunde, rakendab ülemuse oma võimu baasi kasutades kindlat tegu.

¹⁴ Tegurite nimetused algkujul: *the source, domain, or base; the means or instruments; amount or extent; the range or the scope.*

Võimu kogust iseloomustab Dahl tõenäosusväitega (*probability statement*) ning võimu haare on kuivõrd kaugele A saab oma võimu B puhul rakendada/mis on B reaktsioon. Teisisõnu, kui enne igasugust võimu rakendamist on Mori valmidus ületunde teha ühel juhul kümnest, siis pärast ähvardust tõuseb tema valmidus üheksale juhule kümnest. Märkuseks, ülemusel on see võim ainult kuna Mori on tema töökohas alluv – oleks Mori restorani külastaja, siis puuduks ülemusel tema üle igasugune võim, mida ta enda töökohast saab.

4.2. Märkused ja kriitika esimese võimukäsitluse osas

Kuigi Dahli võimukäsitlus on üpriski tabav ja kergesti hoomatav, siis selles leidub arutlus- ja vaidluskohti. Alustuseks, Dahl ei uuri ei suhet ega sidet kuigi mõlemad mõisted on mitmetahulised. Suhte osas ütleb Dahl, et see on inimeste vahel (1957, 203–4). Ta põhjendab, et kuigi tavakeeles räägitakse suhtest ka inimeste ja objektide (elus ja eluta) vahel, siis tema eesmärk on tabada võimu sotsiaalset olemust ning vältida liigseid kõrvalepõikeid. Suhted inimeste ja objektide vahel ei ole unikaalsed, näiteks Vanas-Egiptuses kummardati jumalana päikest (Teeter 2011, 49, 185).¹⁵ Dahl aga ei kaalu võimalust objektide vaheliseks suhteks.¹⁶ Näiteks kuidas taevakehad mõjutavad üksteist gravitatsiooniga. See aga on jõu kui võimu nähtus.

Dahl jätab sideme teadlikult defineerimata, soovides tähelepanu juhtida ainult selle vajadusele võimusuhteks. Võimusuhe on aga sideme loomusest mõjutatud – see side võib olla nii otsene kui kaudne. Näiteks otsene side on see kui Mori ülemus kiidab teda hea sõnaga. Seda kiitust võib ta avaldada kas verbaalselt, žestiga või kirjalikult. Kaudne kiitus oleks läbi mingisuguse vahendaja – näiteks Mori kaastöötaja edastab talle ülemuse kiituse (jällegi seda võib too teha suuliselt või läbi kirja).¹⁷ Lõpuks saab side olla isiklik või üldine. Kui Mori ülemus kiidab kõiki restorani töötajaid mingisuguse üldise komplimendiga, siis see tundub erinev (ning ilmselt vähem tähtis).

Järgmine vaadeldav mõiste tahtlikkus. Täpsustades, Dahl ei soovi laskuda arutellu võimu ja tahte seose üle. Ta ütleb, et põhjuse (*cause*) ja seotuse (*association*) eristamine tekitab epistemoloogilisi probleeme, millele hetkel lahendused puuduvad (Dahl 1957, 203).¹⁸ Tahtes

¹⁵ Päikest kui taevakeha mitte inimesetaolist jumalust, kes sümboliseerib päikest.

¹⁶ Üks näide sedasorti suhtest taevakehade mõju üksteisele kasutades gravitatsiooni. Võib vastu vaielda, et see on jõu, mitte võimu toimimine.

¹⁷ Eriti huvitav on variant, kus kaastöötaja kirjutab ülemuse dikteerimisel Morile kiituse. Kuigi ülemus on see, kes kiidab, siis materiaalne sisu on täielikult kellegi teise poolt.

¹⁸ Tahtlikkuse küsimus on eriti huvitav kui see panna isiku ja objekti suhte konteksti. Näiteks ilmastikul puudub tahe, kuid sel tundub olevat võim inimeste üle. Kui tornaado liigub minu poole, siis ta sunnib mind kas eemale

neid probleeme vältida, ei kuluta ta sellele eristusele vaeva.¹⁹ On keeruline öelda, missuguseid epistemoloogilisi probleeme Dahl silmas pidas. Üks võimalik probleem on põhjuse ja seotuse eristamine. Täpsemalt millal toimus A võimu rakendamisel tahtlikult ning millal ta oli vaid seotud sündmuste jadaga. Ilma selle piirita on raske omistada vastutust võimukandjale – vastutatakse ainult tegude eest, kus oli võimalus valikuks. Vastuväide ütleb, et isegi kui võimukandja põhjustatud tulem ei olnud tahtlik, siis saab küsida mismoodi A sellesse olukorda üldse sattus (Weatherson 2008, 541). Tahtlikkus on astmeline. Näiteks kui Mori jääb rongist raudteel juhtud õnnetus tõttu, siis on raske teda süüdistada tööle hiljaks jäämises.²⁰ Kui ta aga teadis, et sellin õnnetus võib juhtuda ning ignoreeris seda võimalust, siis saab talle teatud süüd omistada. Tegevusega osas on sarnane lugu – kui Mori peaks looma plaani oma ülemuse mõrvaks, siis see kannab tugevamat tahtlikkust kui Mori peaks tööl sooritama kiremõrva.

Dahl pikalt võimubaasi (ja ressursi) mõistel ei peatu – ta ütleb, et see on passiivne ja seda tuleb ekspluateerida, et B käitumist muuta (1957, 203). Ta peab ressursiks pidavat kõike, mida saab ära kasutada (seega rahast ja materiaalsest omandist kuni vaimse võimekuse ja vaidlusoskuseni). Kuigi Dahl seda eraldi välja ei too, siis ta eeldab, et ressurss on midagi, mida B soovib või tahab vältida. See avaldub tema tingimuses, et võimuomaja peab suutma edukalt B käitumist muuta. Kasutades tõenäolisust, ta näitab, et edukas mõjutamine hõlmab midagi, mida B soovib (jällegi seda eraldi mainimata). On aga kaheldav, et võimusuhte omamiseks peab ka olema edukas selle rakendamisel – suhe ise ei tundub seda vajavat. Isegi kui A ei suuda panna B-d muutma oma käitumist, siis see ei kaota võimusuhet kahe osapoolte vahel ära – kaob vaid domineeriv osapool kindlas küsimuses. Näiteks, Mori ülemus võib proovida sundida Morit tegema ületunde, kuid naine keeldub. Siiski võib ta olla suuteline sundima Morit tema koristamiskohustusi täitma. Lisaks võimusuhe mõjutab alati teist osapoolt, kasvõi sellega et mõjutatava puhul kulub tema aeg ja energia. Kuigi Mori keeldus tegemast ületunde, siis pärast vaidlust võib ta olla kurnatum ning seega selle asemel, et minna sõpradega välja, ta suundub

liikumise või varju otsima, seega pannes mind käituma nii nagu ma muidu ei oleks käitunud. Võiks isegi väita, et tornaado domineerib kuna tema võimu üle puudub järelevalve ning ta rakendab seda hoolimata minu reaktsioonist. Tornaado ei oma aga tahet ning seetõttu siis tekib küsimus kui võrd on tegemist võimu ja mitte (loodus)jõuga.

¹⁹ Dahli tsitaat: „*But anyone who sees [...] the need to distinguish mere “association” from “cause” will realize that the attempt to define power could push us into some messy epistemological problems that do not seem to have any generally accepted solutions at the moment. I shall therefore quite deliberately steer clear of the possible identity of “power” with “cause,” and the host of problems this identity might give rise to.*”

²⁰ Kuna Jaapani rongisüsteemi on erakordselt täpne, siis on hilinemine pea alati muude asjaolude tõttu (Fifield 2017).

pärast tööd koju. Kuigi algses võimu rakendamises kukkus ülemus läbi, siis tema tegevuse tõttu muutis Mori hiljem oma käitumist.

Lühidalt mainib Dahl ka negatiivset võimu. Erinevus nii-öelda positiivse võimuga on see, et negatiivne võim on lahutatud A tahtest (1957, 205). Üks näide: Mori suundub tööle kui ühel hetkel helistab talle tema ülemus ning nõuab, et Mori tooks talle hommiku kohvi. Peale kõne otsustab Mori, et ta on tüdinenud nii ülemusest kui tööst ning jätab tööle minemata. Kokkuvõttes, negatiivne võim paneb küll B-d tegema, midagi mida ta muidu ei teeks, kuid see tegevus on iseseisev A tahetud tegevusest. Ressurss on siin endiselt sama, mis positiivsel võimul, aga tulemus on B teha, erinevalt positiivsest võimust, kus A määrab tulemi. Dahl rohkem mõtteid negatiivsele võimule ei pühenda ning edaspidi lähtub positiivsest võimust.

Dahli nägemus ajast on üks tema käsitluse nõrgemaid kohti. Selle tingimuse lükkab ümber võimu käsitlemine süsteemis. Näiteks mistahes hierarhias eksisteerivad kõrgemad ja madalamad klassid ning olemasolev ülemus/juhtklass (ja tema võim) on puhtalt süsteemi loomulik osa. Teisisõnu, süsteemi sees olles ei ole vaja kasuaalsust, võim kaasneb hierarhilise süsteemiga. See tingimus on puhtalt praktiline – ilma kausaalsuseta ei saa vaadelda ega mõõta kui palju kellelgi süsteemis võimu on. Dahl ka ise tõdeb, et võimu empiirilisel vaatlusel on aja möödumine kriitilise tähtsusega (1957, 204).

4.3. Domineerimine ja esimene võimukäsitlus

Kuigi Dahl ise domineerimise mõistet 1957. aasta artiklis ei maini, on ta sõna muudes teostes kasutanud, näiteks raamatus „Democracy and its critics“ (1989, 265). Domineerimist käsitleb ta aga hoopis muus kontekstis ning sügavalt ta sõna tähendusel ei peatu. Vihjeid ta siiski teeb – domineerimise vahenditeks peab ta sundimist (*coercion*) ja veenmist (*persuasion*) (1989, 274).²¹ Veenmise alla liigitab ta ka indoktrineerimise – mõiste mis kirjeldab äärmuslikumat nägemust kolmandast võimukäsitlusest. Seega Dahli sõnul on võimalik domineerida nii otseste meetmetega nagu esimene võimukäsitlus kirjeldab kui ka salakavalamate võtetega (vaata 6.1. „Steven Lukesi käsitlus“). Lisaks mainib ta, et ülemvõimu omaja näeb seda õigustatuna või vähemalt põhjendatuna.

Dahl esitab ühe konkreetse kirjelduse poliitikast, kus vähemus domineeriks:

²¹ Neid vahendeid vaatleb ta grupi kontekstis, kuid ma ei näe põhjust, miks need vahendid ei saa isikute vahel toimida.

Vähemus kontrollib kõiki valitsuse päevakorras olevaid küsimusi, tehes seda nii otsestelt kui kaudselt. Vähemuse kontroll on ainuõiguslik. Kuna vähemus löi ja tagab enesele kasulike uskumuste säilimise, siis igasugune opositsioon on marginaalne. Järelikult puudub arutelu vähemuse kontroll ja huvide osas, need on vabad igasugusest kahtlusest²². (1989, 278)

Järgnev olukord pubirestoranis illustreerib tsitaati – Mori ülemus läbi otseste käskude ning ülalt-alla juhtimisega kujundab pubis valitseva töökeskkonna. Tema sõna on ainuõige, vähemalt kuni firma enda poolt ei tule ühtki korraldust. Kuna aga firma ise on rahul sedasorti töökultuuriga, nähes seda efektiivse ja tulutoovana, siis nad mitte ainult ei toeta Mori ülemust, vaid aitavad tal (kui ka teistel pubirestoranide ülemustel) kujundada ning hoida sedasorti töökeskkonda. Selle tõttu on igasugune opositsioon peaaegu olematu. Omades piiramatut võimu, on ülemuse (ja firma) huvid alati esikohal – vastuargumendid puuduvad muutes ülemuse seisukoha baasseisukohaks.

Eelpool kirjeldatud olukord on äärmuslik ning hõlmab elemente, millele algses võimukäsitluses tähelepanu ei pööratud. Dahli võimukäsitlus kipub liialt keskenduma võimu rakenduslikule poolele. Seda on tema käsitluse puhul ka kritiseeritud, põhjendusega et käsitlus ei ole adekvaatne refleksioon võimust (Swartz 2007, 103). Tema käsitluse tingimused võimusuhteks muudavad selle liialt tegevuse keskseks. Näiteks, esimesest tingimusest saab järeldada, et võimu saab omada ainult tegutsemise ajal. Mori ülemusel on võim ainult siis kui too käsib Moril midagi teha. See on aga liialt lihtsustatud nägemus võimust. Lisaks kolmanda tingimuse puhul, kuigi Dahl lahkab negatiivset võimu, siis ta teeb seda läbi rakendusliku paradigma. Kokkuvõtvalt, Dahli nägemusest on puudu peenem mõjutustegevus, mida võimule tihti omistatakse.

Kui võrrelda Dahli arusaama domineerimisest McCammoni omaga, siis ilmnevad puudused. Sarnaselt tema võimukäsitlusega, puudub Dahli ülemvõimu nägemusest võimu potentsiaalsus ehk ülemvõimuks ei ole vaja seda rakenda (võimekus rakendamiseks on piisav). Siiski ta mainib kaudseid viise, kuidas vähemus saab domineerida ning see illustreerib tema võimalikku nägemust ülemvõimu omamisest, kuid mitte otsesest kasutamisest. Pealetükkiva võimu osas on raske öelda kuivõrd Dahl seda mõtet tabas. Ta küll vihjab kaudselt seda mõtet, nähes

²² Algne tsitaat: “A minority directly and indirectly controls all matters on the agenda of government decision. Its control is exclusive. Because of its effective creation and maintenance of beliefs favorable to it, it encounters only negligible opposition. Thus its control and its interests are essentially uncontested ‘nonissues’”

ülemvõimu vahendiks sundi, kuid jääb selgusetuks, kas ta näeb sundimist töötamas ainult siis kui B on koostöö aldis või toimib sundimine alati (olukorras kus A domineerib on sundimine alati edukas, muidu pole McCammoni järgi tegemist domineerimisega).

Ilmneb tõsiasi, et kuigi Dahli käsitus on võimu osas puudulik ja domineerimise osas süsteemitu, siis on raske väita, et ta näeb võimu ainult läbi domineerimise. Esitatud näited Morist on olnud äärmiselt tugevad – ma olen tema ülemust näidatud võimuahne türannina. Dahli käsitus võimu omamises türannia paratamatust ei näe. See on küll suur võimalus nagu Mori näide illustreerib, kuid see pole alati nii. Dahli võimu võib ka rakendada mõõdukalt viisil – kui Mori ülemus näiteks distsiplineeriks teda noomitusega, kui too tegeleks tööajal kõrvalise tegevusega. Dahli võimukäsitlusest on küll võimalik leida domineerimiseks vajalikke elemente, kuid see ei tähenda, et võim peab alati nii toimima. Lisaks tema viidetest domineerimisele ei avaldu ka täielikku pilti. See tähendab, et mitte ainult pole Dahli käsitus võimu osas mitmekesine, vaid ka tema ülemvõimu nägemus ei ole kooskõlas hilisemate mõtlejate käsitlustega. Tõsiasi, et Dahl eristab võimu ja ülemvõimu annab julgust väita, et tema võimukäsitlus on eraldi seisev ja põhineb üldisemal nägemusel. Lõpuks kui võrrelda Joonis 2 ja 3, siis ilmneb kuivõrd laiem on Dahli nägemus McCammoni omast. Dahli teooria on palju üldisem kui kitsale nähtusele keskendunud McCammon. Seega Dahli käsitluse puhul on minu hüpotees väär – tema võimukäsitlus on liialt lai, et olla võrdväärne domineerimisega.

Eelpool mainitu näitab mismoodi Dahli käsitus oli puudulik ning ajendas Peter Bachrach ja Morton S. Baratzit oma käsitlust välja arendama. Tuleb aga ära märkida, et Dahl ise on rohkem huvitatud võimu kirjeldamisest ning empiirilisest vaatlusest. Oma artikli kokkuvõttes ta mainib oma lähenemise puudusi. Nimelt loob ta dialoogi operationalisti (*operationalist*) ja teoreetiku vahel. See dialoog näitab, et kuigi Dahl näeb oma lähenemise puudusi, siis tema algne huvi ei olnud kunagi võimust rääkida puht-ideeliselt (1957, 214). See seletab miks tema lähenemine võib tunduda algeline. Hoolimata tema ebatäiuslikust lähenemisest, laienesid teadmisi võimust ja tekkis arutelu, mis tema sõnul aitab jõuda uute kontseptide ja meetoditeni.

5. Teine võimukäsitlus

See peatükk keskendub Peter Bachrach ja Morton S. Baratzi vaatele, mis on ajendatud Dahli lähenemisest. Nagu mainitud, kritiseerisid nad Dahli empiirilist tasandit, mitte tema tõlgendust võimu kontseptsioonist. Seda tõestab fakt, et nende märkused ei ole Dahli tõlgendusega sugugi vastuolus, vaid ainult täiendavad Dahli nägemust. Kõigepealt vaatan nende kahte nägemust võimust ning seejärel lükkan ümber nii kitsama käsitluse kui ka elemente laiemast võimukäsitlusest. Pärast nende käsitluste vaatlust, tõden, et ka teine võimuskäsitlus ei samasta võimu kellelgi/millegi üle domineerimisega.

5.1. Peter Bachrach ja Morton S. Baratzi käsitlus

Peter Bachrach ja Morton S. Baratz väidavad, et Dahli käsitlus jääb vajaka kahes kohas:

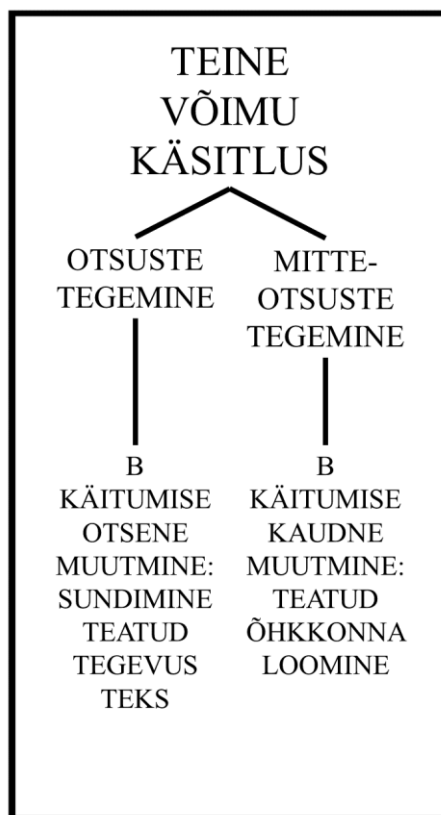
- 1) see ei arvesta tõsiasjaga, et võimu rakendatakse piiride ja kitsenduste markeerimisel;
- 2) see ei suuda eristada tähtsaid ning tühiseid teemasid (*issues*) (1962, 948).

Nende kahe murekoha ületamiseks pakuvad nad välja võimukäsitluse, mis hõlmab nii otsuste tegemist kui mitte-otsuste tegemist (*nondecision-making*). Otsuste tegemiste all mõtlevad Bachrach ja Baratz tehtavat valikut alternatiivsete toimimisviiside seast ehk valitakse üks võimalik tegevus paljude seast (1970, 39). Seevastu mitte-otsuse tegemise tulemusel surutakse alla/nurjatakse varjatud või otsene väljakutse, mis ohustab otsuse tegijat (1970, 44).

Teisisõnu, võimu rakendatakse mitte ainult siis kui A teeb otsuseid, mis mõjutavad B-d (otsene muutmine), vaid ka siis kui A kulutab energiat ja vaeva, et edukalt luua/tugevdada norme, mis piiraksid diskussiooni teatud teemade/vaadete/probleemide kohta (või hoopis keelaks need täielikult ära), tagades nii A huvid (kaudne muutmine)²³ (Bachrach ja Baratz 1962, 948). Nii rõhutavad nad võimukasutust, millega A seab konkreetsed piirid B jaoks, kaitstes nii enda huve (vaata Joonis 4). Pannes Mori juhtumi siia konteksti, siis tema puhul toimub teatud käitumisviisi kujundamine – tööandja paneb paika missugused tegevused on aktsepteeritud ja mis moel. Toimub lubatud ja keelatud otsuste kaardistamine. Veel üks näide sellest, on publi

²³ Määratlus algkujul: „Of course power is exercised when A participates in the making of decisions that affect B. But power is also exercised when A devotes his energies to creating or reinforcing social and political values and institutional practices that limit the scope of the political process to public consideration of only those issues which are comparatively innocuous to A. To the extent that A succeeds in doing this, B is prevented, for all practical purposes, from bringing to the fore any issues that might in their resolution be seriously detrimental to A's set of preferences.”

omava firma presidendi Miki Watanabe otsus vältida Mori vanematega kohtumast. Ta üritas aktiivselt alla suruda arutelu Mori surma ümber, et säilitada olemasolevast süsteemi.

Joonis 4

Pakkudes välja otsuse ja mitte-otsuse keske lähenemise, täpsustavad nad ka oma arusaama olulistest teemadest. Lühidalt need ohustavad võimuomaja ressursi baasi, millega nad kontrollivad olemasolevat korraldust (Bachrach ja Baratz 1970, 47–48). Näiteks kui Mori peaks oma ülemusele vastu hakkama, seades kahtluse alla ületundide tegemise legaalsuse, siis Bachrachi ja Baratzi järgi on tegemist olulise teema/küsimusega. Sama võib öelda Mori vanemate hagi kohta publi omava firma vastu.

Väljapakutud käsitus võimust on lai (nagu ka Dahli oma) ning sinna alla omistatavad mitmeid võimualaliigid. Ühes hilisemas teoses tõmbuvad autorid oma algsest vaatest tagasi ning annavad võimule palju kitsama määratluse. Nad võtavad küll seisukoha, et võim on suhe, kuid ka väidavad, et võimuks on vaja nelja omadust:

- 1) väärtuste/huvide konflikt A ja B vahel;
- 2) A ähvardab B-d rangete sanktsioonidega kui B ei allu;
- 3) B tajub A nõudmisi ja mõistab sanktsioonide rangust, ise jäädes ratsionaalseks;

4) A on edukas B koostööle sundimisel (1970, 24).²⁴

Lisaks pakuvad nad kitsama võimu kõrvale teisi nähtusi nagu jõud, manipulatsioon, mõjuvõim ja autoriteet. Neile kõigile antakse oma tähendus ja tingimused, millega saab neid üksteisest eristada. Nende kitsas käsitus võimust on aga äärmiselt piirav ning väär – see ei taba võimu üleüldist loomust. Siinkohal lükkangi nende kitsa võimukäsitluse ümber ning seejärel pöördun tagasi nende laiema võimu arusaama juurde. Märkuseks, laiema ja kitsama võimukäsitluse puhul leidub jagatud elemente – pean silmas konflikti vajadust ja edukat mõjutamist.

5.2. Kitsama võimumääratluse ümberlükkamine

Bachrachi ja Baratz'i järgi iseloomustab kitsast (ja laia) võimukäsitlust konflikt. Nende sõnul allub B vabatahtlikult A soovidele kui konflikt puudub (1970, 21). Sellisel juhul on tegemist autoriteedi mitte võimuga. Konflikti ennast näevad nii selle otsesel kui varjatud kujul (1970, 49).²⁵ Tekib aga küsimus, kas võimu ei saa rakendada selle jaoks, et piirata konflikti teket (Debnam 1975, 896)? Teise võimukäsitluse keskne idee on piiride tõmbamine ja eraldi mitteotsuste välja toomine. Väide et võim on alati konfliktist lähtuv tundub seega vastuoluline. Illustreerimaks seda vastuväidet, oletame, et Mori ülemus suudab tekitada kodukorra, mis näeb iga päev ette kahe ületunni tegemist ning Mori aktsepteerib seda kodukorda. Sellisel juhul tuleb kas öelda, et Mori olukorras enam võimu ei leidu või konflikti nõue on puudulik (kolmas võimukäsitlus on eriti hea näide sedasorti vaikivast võimust). Lisaks, Bachrach ja Baratz ka ise tunnistavad, et nende arusaam jääb varjatud võimu puhul puudulikuks. Kuna võimu selle varjatud kujul ei saa empiiriliselt vaadelda, siis nad tõdevad, et tegemist on võimu puudumisega (1970, 49–50). Nagu aga näidatud, siis see järeldus on väär.

Teine omadus on ranged võimalikud sanktsioonid allumatuse korral. Põhjenduseks antakse väide, et ranged sanktsioonid on need, mis eristavad võimu ja mõjuvõimu (1970, 21–22). Kuigi nad pikemalt rangusel ei peatu, siis võib oletada, et range sanktsioon on suunatud inimese baashuvide vastu. Täpsustades, baashuvid on mingisugused põhiomadused nagu tervis või vabadus. Range sanktsioon nende vastu piirab tugevalt neid huve või röövib need täielikult. See on aga äärmiselt piirav tingimus, jättes võimust väga äärmusliku mulje (Debnam 1975,

²⁴ Määratlus algkujul: “A power relationship exists when (a) there is a conflict over values or course of action between A and B; (b) B complies with A's wishes; and (c) B does so because he is fearful that A will deprive him of a value or values which he regards more highly than those which would have been achieved by noncompliance.”

²⁵ Mis täpsemalt otsese ja kaudse konflikti all mõeldakse jääb selge vastuseta. Siiski ilmselt on otsene konflikt tugev vastuhakk ja süsteemi aktiivne kukutamine. Kaudne konflikt on näiteks näiliselt olukorraga leppimine, käitudes võimuomaja reeglite järgi, kuid pidevalt olles rahulolematu toiminuga ning proovides varjatuid võtteid kasutades süsteemi õhnestada (Bachrach and Baratz 1970, 49).

897). Kui A peaks suutma B-d panna käituma nii nagu ta muidu ei käituks ning ta ei kasuta ähvardusi, siis poleks tegemist võimuga. Näiteks Mori vallandamise puhul on raske öelda, kas tegemist on võimu rakendamisega või mitte (kuna selle mõju Moril baasvajadustele on raskesti hinnatav). Kui aga oletada, et Mori oli uusi töökohti sirvinud ning tugevalt kaalus töölt lahkumist, siis poleks tegu võimu kasutamisega.

Kolmas omadus on B taju ja sanktsioonide mõistmine. Täpsustades, B teadvustab, mis on tema valikud, kuidas need teda mõjutavad ning ratsionaalse olendina ta valib allumise kuna ta tajub seda talle vähem kahju toovana (1970, 24, 34). Alustuseks on A nõudmiste täielik tajumine ja mõistmine võimatu. Kui aga oletada, et see on B-le hoomatav, siis ratsionaalsuse nõue (ehk valin allumise kuna näen seda vähem kahju toovana) jääb kaheldavaks. Nimelt võimusuhe peaks koheselt kaduma kui B otsustab mitte alluda. Seda argumenti kasutas ka Dahl ning nagu näidatud, siis edukas võimu rakendus ei ole vajalik võimusuhteks.²⁶

Kuigi üldiseks käsitlemiseks Bachrachi ja Baratzi nägemus võimust ei sobi, siis Steven Lukes pakub välja viisi mil moel nende nägemust mõista. Ta võtab kitsast võimukäsitlust kui sundimist (1974, 17). Sedasorti määratlus ei ole küll ainuõige, kuid see annab Bachrachi ja Baratzi kitsa võimu nägemusele intuiitvsema nime kui nende endi oma.

5.3. Märkused ja kriitika teise võimukäsitluse osas

Naastes algse (laiema) võimukäsitluse juurde, siis leidub paar küsimust ja kriitikakohta. Esmalt aga üks tähelepanek. Nimelt Bachrachi ja Baratzi võimukäsitlus nii oma laiemas kui kitsas vormis ei lähe Dahli võimu kontseptsiooniga vastuollu. Peamine Dahlile esitatud kriitika jääb empiirilisele tasandile. Nad näevad, et kuna Dahl on niivõrd keskendunud oma võimukäsitluses otsustele ning ilmnenule, siis ta ei märka varjatut (1962, 949). Dahl ka ise tunnistab teise palge võimalikku olemasolu, kuid väidab, et isegi kui pideva kontrolliga süsteem eksisteerib, kus üks on võimukandja ja teised alluvad, siis see alluvusprotsess kätkeb endas otsustamist ja on seega vaadeldav (1958, 468–69).

Selline vastus kinnitab väidet, et Dahli lähenemine on empiiriliselt otsuste keskne.²⁷ See aga ei näita puudujääke tema ideelisel tasandil – Dahli tõlgendus võimu kontseptsioonist mahutab otsuste tegemata jätmist suurepäraselt. Seda tõestab tõsiasi, et otsuste mitte-tegemine ja lause „A paneb B tegema midagi, mida B muidu ei teeks kasutades erinevaid reegleid“ ei ole

²⁶ Sama vastuväide käib ka neljanda võimu omaduse kohta

²⁷ Lisaks vaata Dahl (1961).

vastuolus. Lisaks Bachrach ja Baratzi ei viita kordagi Dahli 1957. aasta artiklile, kus ta oma võimu tõlgendust avab – nende kriitika on suunatud Dahli teostele, kus ta vaatleb võimu empiiriliselt.

Iroonilisel kombel vaevab Bachrachi ja Baratzit abstraktsel tasandil peaaegu samasugused puudused nagu Dahli. Teisisõnu sarnaselt Dahlile ei peatuta pikemalt tahtlikkuse või võimu omaja küsimusetel. Peamiselt keskenduvad Bachrach ja Baratz just tahtlikule võimu kasutamisele, kuid nad viitavad ka juhuslikule võimu kasutamisele (1970, 43). Reegleid seades on paratamatu, et osa võimust rakendub ilma A otsese tahteta. Näiteks kui Mori teeb pidevalt ületunde, siis paratamatult tema vaba aeg väheneb. See aga ei ole Mori ülemuse siht – tema soovib ainult suuremat kasumit.

Küsimus võimu omaja isiksuse kohta lükatakse hoopis kõrvale – Bachrach ja Baratz väidavad ainult, et võimu tuleb vaadelda suhtena muidu ei ole võimalik eristada võimu isikute ja võimu materia osas (1970, 19). Nagu eelnevalt näidatud, siis see on puudulik arusaam. Totalitarism oma lõputute reeglite ja ideoloogilise korraldusega on vägagi võimeline domineerima isikute üle. Veel üks näide – oletame, et Mori elab oma enesetapu katse üle ning soovib oma mineviku traumas ületada, külastades oma endist töökohta. Jõudes aga hoone lähedusse, ta peatub, suutmata edasi minna. Pärast mõningast kaalumist, otsustab ta järgmine nädal uuesti proovida. Mori puhul rakendus võim – tema käitumine muutus.²⁸

Veel üks Bachrachi ja Baratzi käsitlemise nõrkusi on ebaselge võimu omaduste käsitlemine. Nad küll mainivad ressursse, nende ebavõrdset jaotust ja tõsiaja, et ressursse on vaja rakendada, kuid nende uurimus jääb Dahliga võrreldes segasemaks (1970, 26, 46, 54). Nad võtavad aluseks võimu rakendamise, mitte suhte enda abstraktse loomuse, mis piirab nende võimu iseloomustust.²⁹

Võrreldes Dahliga uurivad Bachrach ja Baratz sidet kahe tegutseja vahel põhjalikumalt – kogu nende teine võimu pale näitab, et kaudne mõjutamine on võimalik ja erineb otsesest. Mõjutamise meetodeid endid nad aga abstraktsel viisil ei käsitle – fookus on poliitilise legitiimsuse saavutamisel (1970, 58–60). Sama arutelu, mis Dahli puhul kehtib, toimib ka siin.

²⁸ Võib väita, et see pole päris sama võim, mis eksisteerib isikute vahel (sama küsimus ilmnes eelneva tornaado näite puhul). Ma tõden, et tegemist võib olla mingisuguse muud sorti võimuga, kuid ma liigitaksin selle endiselt võimu kui üldise nähtuse alla.

²⁹ Näiteks on nende jaoks olulised prioriteetide seadmine ja üldine strateegia võimu rakendamisel (Bachrach and Baratz 1970, 55). Need on aga olulisemad just kavandades võimu kasutamist, mitte võimusuhte kui abstraktse vaatlemisel.

Teisisõnu, kui Mori ülemus paneb paika reeglid, siis see tundub erinevat mingisugusest üldisest reeglitest, mis firma kõikidele töötajatele saadetakse.

5.4. Domineerimine ja teine võimukäsitlus

Bachrach ja Baratz küll mainivad domineerimise mõistet, kuid nad kasutavad sõna väga üldises kontekstis ning põhjalik määratlemine puudub. Seega ma lähtun McCammoni määratlusest.

Bachrachi ja Baratzi (laiem) võimukäsitlus ei ole sama, mis ülemvõim. Reeglite seadmises ja teemade alla surumises on küll tihti tegemist domineerimisega (nagu orjakoodeksi näide näitab), kuid see ei pea võtma sellelaadset vormi. Kui A peab endiselt arvestama B reaktsiooniga ja talle endile rakenduvad teatud reeglid süsteemi seadmisel, siis pole tegemist domineerimisega. Kuigi Bachrach ja Baratz tugevalt rõhutavad A endi huve ja oluliste teemadena näevad nad neid, mis A loodud süsteemi ähvardavad, siis nad ei väida (või ei eelda), et süsteem on ainult A huvides ja et A ei pea hoolima B reaktsioonist. Siin on tegemist skaalaga – kui A süsteem on nii piirav, et too võib käituda enese huvide järgi järelevalve pärast muretsemata, siis on tegu domineerimisega. See ei ole aga ainukene võimalik süsteem.

Potentsiaalselt saab domineerimisena näha Bachrachi ja Baratzi kitsamat võimukäsitlust. A olles B-ga sotsiaalses suhtes ja omades võimekust kasutada rangeid sanktsioone, viitab, et tema võimu kasutus on suuresti järelevalveta. Keerulisem küsimus on pealetükkiva võimu osas. See tingimus näitab, et domineerimise puhul on A edukus alati tagatud sellel määral, et ta ei pea isegi arvestama B reaktsiooniga. Kuna aga sundimine põhineb ähvarduse ja sanktsioonide kasutamisel, siis seda võimu omamise taset ei tundu A-l olevat.

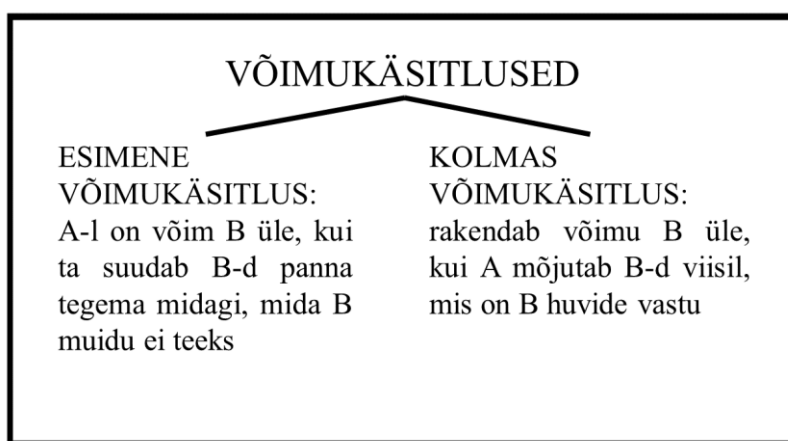
Tuleb tõdeda, et kuigi Bachrachi ja Baratzi käsitlused jõuavad domineerimisele lähemale, siis võrdsustada neid kahte nähtuse ei saa. Lisaks kuna sundimine on eraldi välja toodud, mitte üleüldine käsitlus, siis see tõestab, et kaks autorit eristasid erinevaid võimu vorme. Seega tuleb järeldada, et ka teise võimu palge puhul on minu hüpotees väär.

Bachrach ja Baratz lisasid Dahli mõistmisele teatud nüanssi (olgu, et nende kriitika on suuresti võimu vaate vastu). See aga ei paku lõpliku arusaama võimust – ilmnes tõsiasi, et nende käsitlus ei suutnud anda veenvat vastust võimu kui konflikti ennetava nähtuse osas. Lukes seevastu tabas selle nõrkuse ära ja esitas seletusena kolmanda võimukäsitluse.

6. Kolmas võimukäsitlus

Kolmas peatükk keskendub võimukäsitlusele, mis pärineb Steven Lukesilt ning on kriitiline nii esimese kui teise võimukäsitluse suhtes. Lukes leiab, et kumbki ei esita võimu kohta rahuldavat analüüsi ning seega pakub ta välja enda käsitluse, mis on vastuolus Dahli nägemusega. See tõlgendus on kitsam ning domineerimisele keskendunud (kuigi Lukes seda selgesõnaliselt välja ei too). Lukes ei jäänud oma seisukoha juurde. Hilisemas teoses ta leevendas oma vaateid ning pakkus kriitikat oma algse nägemuse kohta. Kõigepealt esitan ma tema algse nägemuse ja seejärel toon välja kriitika nii temalt endalt kui muudelt mõtlejatelt.

6.1. Steven Lukesi käsitlus

Joonis 5

Dahliga võrreldes on Steven Lukesil erinev tõlgendus võimu kontseptsioonist – A rakendab võimu B üle, kui A mõjutab B-d viisil, mis on B huvide vastu³⁰ (1974, 34). Võimu kaudu ei panda paika mitte ainult norme ja reegleid, vaid üritatakse ka tekitada mõtlemisviisi, mis on B poolt vabatahtlikult vastu võetud, olles tegelikult tema huvidele vastu käiv (1974, 24–25). Võrreldes Dahli käsitlusega, ilmneb selle määratluse piiratus (vaata Joonis 5). Kuna Lukes rõhub just B huvide vastu minemist, siis see ei võimalda võimu näha B-le kasu toova, piirates tugevalt selle määratluse mastaapi. Märkusena, nii nagu teine võimukäsitlus toimus läbi tegevuste, siis Lukes jätkab sama mõtteliini. Kuigi kolmas võimukäsitlus on varjatud ja mõtteviisi kujundav, siis see on ikkagi tegevusekeskne lähenemine. Lukes võimu potentsiaalina ei kaalu (vaata 7.2. „Tegevuskeskne lähenemine võimule“).

³⁰ Määratlus algkujul: “*A exercises power over B when A affects B in a manner contrary to B's interests.*”

Mori puhul tähendab kolmas võimukäsitus mitte ainult reeglite paika panemist, vaid üldise töökultuuri juurutamist, mille ta ise vastu võtab. Täpsemalt ei häiri teda enam tõsiasi, et ta peab tegema tasuta ületunde – see on muutunud normaalsuseks. Miki Watanabe eelpool mainitud moto ja soovitusel vähemtöökatel töötajatel ennast ära tappa, on märgid selle võimu külvarisest.

Lukes konkreetseid näited huvide osas ei paku. Ta ainult väidab, et inimeste soovid on süsteemi loodud ning need lähevad nende tegelike huvide vastu (Lukes 1974, 34–35). Isikute tõelised huvid paljastuvad siis kui nad, omades võimalust, saaksid valida ja eelistada.³¹ Näiteks kui Mori oleks teadnud missugused saavad olema tema töötingimused ja -koormus, siis ta ilmselt oleks näinud seda töökohta oma huvide vastu minevana ning sinna mitte tööle läinud.

Peamine erinevus Bachrachi ja Baratzi käsitusel on konflikti puudumine. Kui eelnevas käsitusel kasutatakse võimu õhkkonna saavutamiseks, milles on aktsepteeritud ainult teatud teemad, siis seevastu Lukesi vaates on võim õhkkonna kujundamiseks, milles soodustatakse teatud väärtuste/ideaalide/eesmärkide uskumust (mingit ideoloogiat/eluviisi) (1974, 24–25).

Lukes toob välja ka kolm omadust, mis on eripärased kolmandale võimukäsitlusele ning on võimu rakendamiseks vajalikud:

- 1) tegevusetus;
- 2) ilma teadvuseta tegutsemine;
- 3) kollektiivsus (1974, 50).³²

Tegevusetuse all mõtleb ta seda, et ka ilma käitumiseta on võimalik alla suruda ja tekitada teatud õhkkonda. Üks sedasorti näide on Miki Watanabe reageeringu puudumine Mori juhtumi osas enne kui Mori vanemad kohtu poole pöördusid.

Teadvuseta võimu rakendamine saab aset leida kolmel juhul:

- 1) tegutseja ise ei tea oma tegelikke motive/tahet;
- 2) tegutseja ei tea mismoodi teised tõlgendavad tema tegevusi;

³¹ Hilisemas arutelus ta muudab oma nägemust ning pakub välja kolm viisi, et mõista huve. Need on ilmselged ja varjatud; vajalikud tingimused inimese heaoluks; ja tingimused heaks eluks endaks (Lukes 2005, 81–82). Ta tunnistab, et see ei ole ilmselt ainuõige viis, kuid ta soovib ainult näidata, et inimeste huvid võivad olla vastuolus sellega, mis nende arust on oluline nende heaoluks.

³² Tegurite nimetused algkujul: *inaction, unconscious exercise, collectives such as groups/institutions*.

3) tegutseja ei hooma oma tegevuse tagajärgi (1974, 51–52).

Esimese juhtumi korral on tähtis markeerida fakt, et vaadeldava ja vaateleja tõlgendused erinevad motiividest. Mori ülemus võib kõrvaltvaataja arust olla võimuahne hull, kui too näeb enda peamise motivatsioonina võimalikku ülendamist. Teisel viisil Lukes ei peatu. Kolmanda puhul teeb Lukes märkuse, et võim ulatub ainult nii kaugele kuni võimu omaja suudab oma tegude tagajärgi ette näha. Kui tagajärke ette ei nähtud, siis ei ole enam mõtet võimust rääkida. Näiteks Mori ülemusel puudub igasugune empaatia võime ja ta võeti tööle ainult üks päev enne Morit, tulles perest kus ületundide tegemine on norm (see on ka tema esimene töö ja ta on olnud ainult koduõppel, puutudes nii teiste inimestega äärmiselt harva kokku). Sellisel juhul kui too peaks oma võimu rakendama, et luua samasugune õhkkond kui kodus, siis ta ei hooma, et sel võivad olla väga tõsised tagajärjed. Kuna tal aga puudub võimekus seda kaaluda, siis on Lukesi järgi tema võimu kasutus olematu.

Kollektiivsuse omaduse all on Lukesi küsimus järgnev: millal on tegemist strukturealse ettemääratlusega (*structural determination*) ja millal võimu rakendamisega? Ta väidab, et erinevus on võimurakendaja suutlikkuses käituda mitut moodi (1974, 55). Selle kaudu saab võimukandjale määrata vastutust – võimu omistamine on sama mis vastutuse omistamine (1974, 56). Pikemat seletust ta aga ei paku, vaid viitab teiste autorite töödele.

6.2. Märkused ja kriitika kolmanda võimukäsitluse kohta

Probleem tegevusetuse kui omadusega on fakt et, see on väga sarnane teise võimukäsitlusega. Kuigi kahe vahel on erinevus (nimelt kas B on normi aktsepteeriv või mitte), siis see erisus on raskesti märgatav. Täpsemalt öeldes, kuna ühiskondlikud normid on väga mõjukad ning abstraktsed (neile näib kolmas pale tuginevat), siis neist täielikku hoomangut ei ole võimalik saavutada. Mori võib olla teadlik, et tema ülemus on väga võimuahne isiksus, kuid miks võib talle jääda selgusetuks. Ta aktsepteerib töökohas olevat korraldust, kuid ta ka teab, et umbes samasugune töökultuur on ka mujal, tal on lihtsalt eriti karm ülemus.³³ Seega Mori tajub, et ülemus rakendab tema puhul võimu, kuid üleüldise kultuuri mõju jääb tal märkamata.

Teadvuseta tegutsemise osas on kaks peamist murekohta. Esiteks Lukes libises teisest punktist üle, ilma seda uurimata. Kuigi pealtnäha on see enesest mõistetav mõte, siis see ikkagi omab teadud nüanssi. Näiteks kui Mori ülemus oletab, et tema töötajad reageerivad üht moodi, aga

³³ Ületöötamine Jaapanis on pikemaajaline nähtus ning laialt aktsepteeritud norm (Kanai 2009).

nende reageering on ristivastupidine oodatule, siis kas siinkohal ülemus teadis oma võimu rakendamisest? Samas see kriitika on väga sarnane kolmandale viisile. Tundub, et erinevus kahe juhtumi vahel on see, et teise puhul A isegi ei oota reageeringut B poolt, kuid kolmanda puhul on tal mingisugune (kuigi puudulik) aimdus.

Lukesi seisukoht kollektiivi osas on intrigeeriv. Selle järgi ilmastikul võimu ei ole kuna ilmastikul puudub tahe ja seega võimekus käituda erinevalt. Intuitiivselt tundub see liialt range nõue. Lisaks see argument toimib ainult eeldusel, et võimu kasutajal on üldine vaba tahe. Kui lähtuda deterministlikust maailmavaatest, siis Lukesi järgi ei saa sellises maailmas võimu kellelegi omistada. Omakorda Lukesi süsteemi tõttu on see nõue tugevam kui paistab. Kui võim on tõesti pidevalt loodud läbi normide ja meie mõjutamisega, siis tekib kahtlusi kuivõrd vabad me ise selles süsteemis oleme. Me ei saa valida endale uskumusi (kuigi meil tundub olevat võimekus neid vähemalt suunata) ning seega meil on olla vähem vaba tahet kui paistab (Alston 1988; Weatherson 2008).

Peamine kriitika aga Lukesi käsitlese osas käib tema väite kohta, et võim on suunatud B huvide vastu. Lukes esitab kaks võimalikku vastuväidet:

- 1) A võib rakendada lühiajalist (*short-term*) võimu B üle (milles on vaadeldav konflikt huvide üle), kuid niipea kui B peaks ära tundma oma reaalsed huvid, võimusuhe lakkab;
- 2) (peaaegu) kõik A katsed (edukad või mitte) kontrollida B-d, rikuvad B autonoomiat ning seega ei saa võim olla B huvides (eriti juhul kui ta katsetele vastu hakkab) (1974, 34).³⁴

Lukes ise pooldab esimest vastuväidet kuigi ta spetsiifilist põhjust ei anna. Ta vaid ütleb, et teine vastuväide on liialt äärmuslik – see muudab igasuguse väiksema mõjutamise võimuks. See ei ole väga veenev vastuväide ning Lukes ka ise hilisemas töös tunnistas oma viga (2005, 109). Näiteks õpetamise käigus sisendatakse õpilasele võimekust kriitiliselt mõelda, mis on vahend millega oma tegelikke huve saab avastada (Lukes 2005, 84; Haugaard 2018, 12).

³⁴ Algne tsitaat: “(1) that A might exercise ‘short-term power’ over B (with an observable conflict of subjective interests), but that if and when B recognises his real interests, the power relation ends: it is self-annihilating; or (2) that all or most forms of attempted or successful control by A over B, when B objects or resists, constitutes a violation of B’s autonomy; that B has a real interest in his own autonomy; so that such an exercise of power cannot be in B’s real interests.”

Teine tugev kriitika Lukesi suunas on tema võimu rakendamise keskse vaate ümberlükkamine nagu kausaalsuse vajaduse eitamine esimeses palges juba illustreeris. Selle juurde naasen aga põhjalikumalt oma lõpuanalüüsis.

Üks oluline tähelepanek on seotud A kasuga võimusuhtes. Nimelt Lukes ei eelda, et võimusuhe on A huvides, ainult et see on B huvide vastu. See on ka õige oletus – kui Mori peaks haiguse tõttu koju jääma, siis see ei muuda tema ja ta ülemuse võimusuhet olematuks kuigi Mori otseselt ülemusele kasulik ei ole. Keeruline on aga ette kujutada olukorda, kus A on B-ga võimusuhtes ning see suhe A-le mingisugust kasu ei too – sellisel juhul ei oleks A üldse B-ga võimusuhtes. Näiteks kuigi Mori ülemus teab, et hetkeolukord on talle kahjulik, siis ta ka mõistab, et uue töötaja otsimine on tüütu ja kulukam kui Morile haiguspäeva andmine. Seega kasu ei ole ainult midagi kohest, vaid see on laialdasem mõiste – pikaajaline kasu, rahuldus enese moraali ja uskumuste järgimisest, jne. Mori ülemus võib ise jälestada teiste sundimist millekski, aga kartes oma töökohast ilma jäämist, ta talub ja teeb seda.

6.3. Domineerimine ja kolmas võimukäsitlus

Lukes on väitnud, et tema vaade oli puhtalt domineerimisele suunatud (2005, 109). Ta on ka arutlenud domineerimise mõiste üle, väites, et domineerimine toimub kui võimuomajal on võimekus piirata teiste valikuid läbi ähvarduste või koostöö tagamise (2005, 85). Seda saavutatakse takistades teistel nii elamist nagu nende loomus ja eneseotsustusvõime ette näeb³⁵. Enda loomuse ja eneseotsustusvõime järgi elamist saab mitmeti mõista. See võib tähendada ratsionaalseks olemist,³⁶ vabaks olemist piiridest, mis takistavad võimekust olla inimene; või vabadust määrata ja kuulutada enese identiteeti (Lukes 2005, 115–19).

Seega näeb Lukes domineerimist kui suhet, mille käigus A omab B üle võimu, millega ta piirab B-le midagi väga loomupärast. Võimekus seda teha näib olevat eeldatud. Kuigi Lukes päris pealetükkiva võimu vajadust ei esita, siis tema nägemus on sellele mõistele lähedal – loomulike asjade keelamine teisele on midagi, mis vajab väga suurt võimu hulka. Seega A ei pea hoolima B reaktsioonist, kuigi see on veidi pehmem vaade.

Lõpuks vaadeldes Lukesi enda võimukäsitlust, siis domineerimist McCammoni mõistes leidub ka. Kolmas võimukäsitlus toimib juhul kui puudub konflikt ja B ei ole seda avastanud kuigi

³⁵ Määratlus algkujul: *“Domination is the ability to constrain the choices of others, coercing them or securing their compliance, by impeding them from living as their own nature and judgement dictate.”*

³⁶ Täpsemalt peab Lukes silmas võimekust otsustada ise nii intellektuaalsete kui praktiliste teemade üle.

see läheb tema huvide vastu. Seesugune võim on pealetükkiv ja järelevalveta – A ei pea muretsema B reaktsiooni pärast (kuna B täidab A soovid vabatahtlikult) ega vastutama kellegi ees (kolmanda võimu varjatuse tõttu on äärmiselt ebatõenäoline, et võimuomaja tegevusi märgatakse). Tähtis on märkida, et Lukes nägi, et kolmas parte võib ka toimida B hüvanguks ning siis on, nagu juba arutatud, tegemist millegi muu kui domineerimisega.

Sarnaselt eelnevate mõtlejatega ilmneb Lukesi nägemuses lünki. Hiljem naastes oma võimukäsitluse juurde, ta proovib neid lünki täita, saades tugevat suunitlust Michael Foucault'st. Suuremas osas ta oma käsitlusest ei loobu, vaid pigem tunnistabki, et tema uurimishuvi on domineerimine (Lukes 2005, 60–61; Baldwin 2015, 217).

7. Lõpuanalüüs

Olles esitanud McCammoni määratluse domineerimisest ja kolm võimukäsitlust, naasen ma algse hüpoteesi juurde, teen paar märkust ning pakun välja võimalikud edasised uurimussuunad.

7.1. Hüpoteesi paikapidavus

Pärast mitme erineva mõtleja käsitluste vaatlust, on paslik kaaluda algse hüpoteesi paikapidavust. Tuleb tõdeda, et kaks kolmest mõtlejast lähenevad võimule laiemalt kui pelgalt läbi domineerimise paradigma. Ainult Lukesi käsitlus võimust on väga kitsas (viga mida ta ka ise hiljem tunnistas). Seega minu hüpotees on kahel juhul kolmest väär. Kõik kolm käsitlust on siiski omal moel puudulikud ning mõtestavad võimu kellelgi/millegi üle ekslikul moel.

7.2. Tegevuskeskne lähenemine ja selle puudused

Kõige suurem viga kolme võimukäsitluse puhul on nende biheivioristlik lähenemine. Kõigi kolme autori jaoks on keskne võimu mõistmine läbi tegevuste ja tegutsemise – keskendutakse kausaalsusele ja mõjude vaatlemisele (Isaac 1987, 19). Dahl ei tee seda küll niivõrd tugevalt kui teised autorid (tema algne võimumääratlus kasutab sõna suudab, mitte paneb), kuid tema üks keskseid tingimusi on aja möödumine. Lukesi ja Bachrachi/Baratzi puhul on sedasorti lähenemine veel kummalisem nende soovi tõttu paljastada võimu varjatumaid külgesid, kus otsest mõjutamist ei toimu. Kuna aga nende võimukäsitlused põhinevad ikkagi A ja B vahelisel suhtel, siis ei suutnud nad välja murda tegevuskeskset lähenemisest.

Tegevuskeskne lähenemine ei pea olema aluseks võimuteooriale – vastuväide Dahli aja tingimusele näitas, mismoodi võim saab eksisteerida süsteemis. Ka McCammoni nägemus domineerimisest illustreeris (ülem)võimu leidumist süsteemis. Lukes aga oma tegutsejakesksest lähenemisest ei tagane (Hayward ja Lukes 2008, 7). Kompromissina laiendab ta oma tegutseja mõistet. Ta väidab, et tegutseja võib omada võimu isegi seda rakendamata ning ka rakendamata kujul võib selle võimu omamine viia ettenägematute tulemusteni. Teisiti öeldes, võimu omaja mõju on laiem kui lihtsalt tegevus-tagajärg ning (ootamatud) tagajärjed võivad ilmuda võimu mitte rakendamisel. Nagu mainitud, viib Lukesi sõnul tegutsejakeskse lähenemise hülgamine võimetuseni omistada vastutust (Hayward ja Lukes 2008, 12). Süsteemikeskne lähenemine juhib fookuse mujale ning võimaldab tegutsejatel varjata oma võimekust. Ta rõhub, et tegutseja omab võimu kuni selle maani kuniks tal on suutlikkus teisiti

käituda, vastasel juhul on ta ettur süsteemis. Lukes möönab, et süsteem kindlasti mängib teatud rolli ning seda ei tohiks puhtalt ignoreerida.

Lukes juhib tähelepanu tõsiasjale, et kuigi süsteem mängib suurt rolli, siis lõpuks on tegutsejad need, kes oma käitumisega maailma mõjutavad. Sellele on raske vastu vaielda – isegi eespool mainitud kultuuri ja totalitarismi näidete puhul oli B see, kes omistas tajutavale tähenduse. Tekib aga küsimus – kuivõrd vaba oli B tähenduse omistamisel? Mori läks ja töötas pubis vabatahtlikult, kuid see töö viis tema surmani. See tõsiasi ei jäta tema valikust vabatahtliku muljet. On kaheldav väita, et Mori oleks publi töötajaks hakanud kui ta oleks teadnud mismoodi see teda mõjutab. Seega süsteemi mõju ei tohi alahinnata. Nagu näidatud, Lukesi kolmas käsitus võib olla ulatuslikum kui see talle näib.³⁷

7.3. Võimukäsitluste muundumine ja seos domineerimisega

Veel üks unikaalne omadus võimu puhul on selle muutuv iseloom. Kuna võim on suhe, siis ta pole kunagi pidev, olles sõltuvuses tegutsejatest. Selle tõttu saab võim kiirelt muundud. Näiteks peamine viis teise ja kolmanda võimukäsitluse eristamiseks on konflikt. Täpsemalt, kolmanda käsitus võim muutub teise käsitluse võimuks kui võimurakendaja avastab, et tema tegelikud huvid on kardinaalselt erinevad sellest, mida talle väidetakse. Kartes A vastureaktsiooni, ta siiski koheselt A-le vastu ei hakka. Kui ta aga peaks oma hirmud seljatama ja olemasoleva süsteemi vastu protesteerima ning A astub talle ka kohe vastu, siis on tegemist esimese käsitluse võimuga.

Tuleb mainida, et oma tõeliste huvide avastamine on üpriski keeruline ettevõtmine, sõltuvalt nii elukeskkonnast kui enese võimekusest. Palju lihtsamalt ja kiiremini muutub teise käsitluse võim esimeseks kui kolmanda käsitluse võim teise käsitluse võimuks.

Tekib küsimus kui suurel hulgal leidub kolmanda käsitluse võimu? Igapäevaselt aktsepteerime norme ja printsiipe millest lähtudes me elu elame. See aga ei tähenda, et need printsiibid peidetud on – me ei kahtle neis kuna nii me saame efektiivsemalt elada ja toimida (Haugaard 2018, 12–13). Isegi fundamentaalsed printsiibid nagu poliitilised väärtused, on muutlikud. Kuigi lääne liberaalne demokraatia on hetkel kriisis (või sellest väljumas), siis 90ndatel kuulutati selle poliitkorra võidukäiku (Fukuyama 1989). Siinkohal tekib vastuolu – kas

³⁷ Kuigi idee tasemel pakub ta välja mõtteid kolmanda käsitluse võimu paljastamiseks, siis empiirilise metodoloogia osas on tema lähenemine suuresti puudulik (Swartz 2007, 108). See on tugevas kontrastis teiste võimukäsitluste autoritega, kes viisid enda võimukäsitluste põhjal läbi uurimustöid.

poliitilises sfääris ei rakendata kolmanda käsitlemise võimu (mis on kaheldav) või inimestel on suutlikus avastada oma tegelikke huve. Vastuväide ütleb, et praegune demokraatia kriis ei ole inimeste tegelike huvidega kooskõlas. Kasutades kolmanda käsitlemise võimu on nende tähelepanu eemale juhtunud nende tegelikest huvidest.

Paradoksaalselt on kolmanda käsitlemise võim alati peidetud – sedasorti võimu avastamisel muundub võimu loomus kas esimese või teise käsitlemise võimu vormiks. Kolmanda käsitlemise võimu ulatuse paljastamiseks (ja selle muundamiseks) tuleb teada, mis on inimese tegelikud huvid. Näiteks kui tõeline huvi on vabadus, siis igasugune riigi aparaat on seda huvi õõnestav. Kui selleks huviks on aga võrdsus, siis peaks ebavõrdsusega võitlemiseks näiteks soosima suuremat riiklikku sekkumist. Lukesi käsitus näitas, et huvide avastamine on võimalik, kuid nõuab keerulist mõtteharjutust ja inimvõimete piiratus tihti kallutab tulemust.

Domineerimine olles võimu kellelgi/millegi üle üks alaliikides saab toimuda kõigi kolme võimukäsitlemise raamistikus. Eeskätt on oluline kuivõrd suurelt on tingimused (suhe, pealetükkiv ja järelevalveta võim) täidetud. Sama põhimõte kehtib ka Lukesi kolmanda palge puhul. Kuna ta aga ise lisas, et tema võimukäsitus on B huvide vastu, siis ta muutis kolmanda käsitlemise võimu alati domineerivaks.

Võib väita, et kui Dahli käsitus võimaldab institutsioonilist võimu, pannes aluse kindlatele seadustele ja reeglitele, siis kolmas käsitus seletab sotsiaalset võimu. Nimelt peale normide paikapanekut ning suhtumist, hakatakse neid norme ka propageerima (nii tahtlikult kui tahtmatult). Seega luuakse alus ühiskondlikule ühtsusele ja suunitlusele kuidas käituda (Haugaard 2012, 39). See on väärtuslik iseenesest, isegi juhul kui käitumisnormidega nõus ei olda. See aga ei ole Lukes lähenemise keskne mõte.

7.4. Võimukäsitlemise omapärad

Üks suuremaid sarnasusi esimese võimukäsitlemise ja McCammoni domineerimisteooria vahel on nende universaalsus. Võim on levinud kõigis ühiskondades nagu seda on ka domineerimine (aga selle jaotus sõltub kultuurilistest ja ühiskondlikest omapäradest). Kuigi ressursid, millest võimu ammutatakse, erinevad, siis esimese käsitlemise laiahaardelisuse tõttu on see kõigis inimühiskondades. Sama tõde kehtib ka domineerimisega.

Tõden aga, et kui minu ülemvõimu määratlus oleks olnud kitsam, siis ei saaks omistada domineerimist niivõrd paljudele inimsuhetele. Näiteks kui minu määratlus domineerimisest

oleks eeldanud moraalipõhimõtteid, millest näiteks vooruseetika või utilitarism lähtuvad, siis oleksid kultuurilised lõhed suuremad.

Seevastu teise ja kolmanda käsitlused võimust lähtuvad tugevalt ühiskonnast ja kultuurist. See mis on tabu ja väärtus ühes ühiskonnas, ei pruugi seda olla teises ja vastupidi (näiteks sooline võrdõiguslikkus konservatiivsetes islamiriikides või lääneühiskondades). Kuigi võimustruktuuri on erinevates ühiskondades sarnane, siis struktuuri sisu on seevastu äärmiselt erinev. Morile sisendati vankumatut lojaalsust ning kontimurdvat tööd. Skandinaavia riikide ettevõtted sedasorti väärtusi ei rõhu (vähemalt mitte samal määral).

7.5. Edasised suunad

Kuna mitte ükski kolmest käsitlusest ei suutnud anda võimust millegi üle rahuldavat ülevaadet, siis ei ole teema sugugi ammendunud. Lukes hilisemas arutelus ka tunnistab seda ning tegeleb Michel Foucault vaatega võimust, kaitsedes samal ajal enda käsitlust (2005, ptk 2–3). Foucault lähenemine ongi sobiv suund edasiseks uurimustööks, eriti kui arvesse võtta tema määratud mõju ja sügavust (Allen 2016).

Minu töö käigus ilmnemine aga hoopis teistsugu arutelukohad. Nimelt võim mitte sotsiaalsete tegutsejate vahel on vägagi kummaline ja omapärane nähtus. Saab küsida kuivõrd vajalik on tahtlikus võimu puhul (Lukes seda ilmselgelt eeldab). Kui eitada sellist vajadust siis küsida, kas tegemist on võrdväärse võimuga, mis leidub sotsiaalsete tegutsejate vahel või mitte. Vastuse leidmine võib anda seletust ka sotsiaalsete tegutsejate vahel oleva võimu kohta.

Lõpuks võib liikuda kirjeldavast sfäärist normatiivsesse sfääri ning uurida võimu eetilist poolt. Kuivõrd õigustatud on kolmanda käsitluse võimu kasutamine ühiskonnas korra hoidmiseks ning kas teatud teemade välistamine vähemusgrupi huvides, on vaid paar võimalikku arutelu punkti. Samas ei pea keskenduma ühiskonnale, et arutada eetilisi raskuskohti - indiviidivahelistes suhetes on eetika küsimused samamoodi olulised. Võimu olemuse tõttu on võim paratamatu nähtus inimsuhtes – seda ka intiimoludes. See tekitab dilemma inimeste võrduse ja võimust tuleneva mõju vahel. Teisisõnu, kas ja mismoodi on võimu kasutamine õigustatud inimsuhtes? Just sellist küsimust on uurinud Francesco Orsi (2020, 4–7), tehes seda seksuaalsuhete kontekstis. Uurimisvaldkond ei pea aga piirduma intiimsfääriga – küsimus võimu moraalsusest on aktuaalne nii sõprade kui tuttavate vahel. Seega võimalikke uurimussuundasid on mitmeid.

8. Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk oli uurida võimu kellegi/millegi üle ja domineerimise samastamist. Selleks valisin välja kolm mõjukat võimu kellegi/millegi üle käsitlust ning uurisin kuivõrd nendes käsitlustes toimub domineerimise ja võimu kellegi/millegi üle võrdsustamine. Siit pärines ka minu hüpotees. Selle kohaselt toimub võimu kellegi/millegi üle ja domineerimise samastumine ehk välja valitud kolm võimukäsitlust vaatlevad võimu kellegi/millegi üle ja domineerimist samade nähtustena. Teooria latusamaks esituseks illustreerisin käsitluste nägemust võimust Mina Mori juhtumiga.

Hüpoteesi tõestamiseks leidsin ma sobiva määratluse domineerimisest ning seejärel uurisin igat võimukäsitlust eraldi. Pärast võimukäsitluse esitamist ning kriitilist vaatlemist, tegin kindlaks autorite enese arusaama domineerimisest. Tahtsin kindlaks määrata kas autor on eristanud kahte nähtust. Kui eristus võimu ja domineerimise oli selgesõnaline, siis see oli tugev vastuargument minu hüpoteesile. Seda aga üldiselt ei juhtunud ning minu välja valitud määratlus domineerimisest oli abiks just kahe esimese autori käsitluste osas.

Ma kasutasin Christopher McCammoni määratlust domineerimisest. Lühidalt, domineerimine on suhe kahe tegutseja vahel, kus võimu omajal on alluva üle piisavalt võimu, et ta saab allujat kohelda nagu tahteta objekti ning ta ei vastuta kellegi ees. Kuigi need kolm tingimust (suhe A ja B vahel, A ebaproportsionaalselt suur võimu hulk ja järelevalve puudumine) ei ole ainuõiged, siis need tabavad domineerimise üldist sisu.

Esimesena vaatlisin Robert Alan Dahli käsitlust ning selle kohaselt on A-l võim B üle, kui ta suudab B-d panna tegema midagi, mida B muidu ei teeks. Seda võimukäsitlust on tihti liialt kitsalt tõlgendatud, nähes võimu ainult läbi otseste käskude või sundimise. Käsitluse enda määratlus on aga väga lai ning võimaldab varjatuid võimu kasutamise viise. Näiteks kuulub esimese käsitluse alla nii politsei käsk kui kultuuri normide omaks võtmine ja nende järgimine.

Seega kuna see käsitus on suuresti kõikehõlmav ning ei kitsenda ennast minu valitud domineerimise tingimustele, siis esimese võimukäsitluse osas osutus minu hüpotees vääraks. Tõsiasi, et Dahl on hiljem viidanud domineerimisele ja seda näinud võimust erineva nähtusena ainult lisab minu hüpoteesi ekslikkusele.

Teine võimukäsitus pärines Peter Bachrach ja Morton Baratzilt. Nad rõhutavad, et tähtis pole mitte ainult otsene mõjutamine, vaid ka soovimatute elementide tõrjumine. See tõrjumine

toimub läbi õhkkonna loomise, milles on aktsepteeritud teatud teemadest rääkimine ning teisi salatakse maha. Ka nende käsitluse puhul pole tegemist võimu ja domineerimise samastamisega, kuigi domineerimine tihti ilmneb sedasorti võimukäsitluse puhul.

Lisaks pakkusid Peter Bachrach ja Morton Baratz välja kitsama võimukäsitluse, mis on võrdväärne sundimisega. See on domineerimisele küll lähem, kuid pole piisavalt ebavõrdne – A peab arvesse võtma B reaktsiooni. Sundimise korral ei saa A olla kindel, et tema soovid on alati teostatud – ta peab B-d ähvardama ja jälgima. Järelikult ka teise võimukäsitluse puhul osutus minu hüpotees vääraks.

Kolmanda võimukäsitluse autor on Steven Lukes. Ta rõhutab võimu varjatud elementi, mis võimaldab B manipulatsiooni. Teisisõnu, A rakendab võimu B üle, kui A mõjutab B-d viisil, mis on B huvide vastu. See võimukäsitlus väidab, et võimuga pannakse paika mõtteviis, mis on B-le kahjulik. Seda aga tehakse viisil, mis on B-le märkamatu. Toimub teatud mõtteviisi loomine, mille B vabatahtlikult vastu võtab (märkamata, et see tema huvide vastu on suunatud).

Kuna kolmanda käsitluse võimuvorm on B huvide vastu ning see võtab varjatud kuju, siis Lukesi käsitlus samastab võimu ja domineerimist. Kahe tegutseja vahel on suhe, kus A ei pea muretsema B reaktsiooni pärast (kuna too täidab A tahet vabatahtlikult) ning järelevalve puudub (varjatud võimu omamist ja kasutust ei jälgita). Lisaks on Lukes ise tunnistanud, et ta nägi kahte nähtust samadena.

Järeldub, et minu hüpotees oli kahest juhul kolmest väär. Teema pole aga ammendunud – oma töös eirasin ma võimu normatiivset poolt. Võimu eetilise poole uurimine oleks üks võimalikke edasisi suundi.

Kasutatud kirjandus

- Allen, A. (2016). Feminist Perspective on Power, in E. N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2016 Edition). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved January 24, 2021, from <https://plato.stanford.edu/entries/feminist-power/>.
- Alston, W. P. (1988). The Deontological Conception of Epistemic Justification, *Philosophical Perspectives*, 2: 257–299.
- Anderson, R. L. (2017). Friedrich Nietzsche, in E. N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved February 15, 2021, from <https://plato.stanford.edu/entries/nietzsche/#WillPowe>.
- Arendt, H. (1961). What Is Authority? *Between Past and Future: Six Exercises In Political Thought*. New York, NY: The Viking Press.
- Bachrach, P. and Morton S. B. (1962). Two Faces of Power, *American Political Science Review*, 56 (4): 947–952.
- Bachrach, P. and Morton S. B. (1970). *Power and Poverty: Theory and Practice*. New York, Oxford University Press.
- Baldwin, D. A. (2015). Misinterpreting Dahl on Power, *Journal of Political Power*, 8 (2): 209–227.
- Blunt, G. D. (2015). On the Source, Site and Modes of Domination, *Journal of Political Power*, 8 (1): 5–20.
- Braybrooke, D. (1973). Two Blown Fuses in Goldman's Analysis of Power, *Philosophical Studies*, 24 (6): 369–77.
- Canevaro, M. (2017). The Rule of Law as the Measure of Political Legitimacy in the Greek City States, *Hague Journal on the Rule of Law*, 9 (2): 211–236.
- Christiano, T. (2020). Authority, in E. N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved February 11, 2021, from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/authority/>.
- Dahl, R. A. (1957). The Concept of Power, *Behavioral Science*, 2 (3): 201–215.
- Dahl, R. A. (1958). A Critique of the Ruling Elite Model, *American Political Science Review*, 52 (2): 463–469.
- Dahl, R. A. (1961). *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven and London, Yale University Press.

- Dahl, R. A. (1989). Is Minority Domination Inevitable? *Democracy and Its Critics*, 265–279. New Haven and London, Yale University Press.
- Debnam, G. (1975). Nondecisions and Power: The Two Faces of Bachrach and Baratz, *American Political Science Review*, 69 (3): 889–899.
- Fifield, A. (2017, January 6). Japan's trains are in a league of their own. Japan's subculture of train fanatics is no different. *The Washington Post*. Retrieved March 8, 2021, from https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/if-you-thought-japans-trains-were-something-else-wait-until-you-see-its-trainspotters/2017/01/05/1049fe38-c5c6-11e6-a22f-f4d703887285_story.html.
- Finley, M. I. (1982). Authority and Legitimacy in the Classical City-State, *Historisk-Filosofiske Meddelelser / Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab*, 50:3. Munksgaard, København.
- Forst, R. (2018). Noumenal Power Revisited: Reply to Critics, *Journal of Political Power*, 11 (3): 294–321.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, 16: 3–18.
- Goldman, A. I. (1972). Toward a Theory of Social Power, *Philosophical Studies*, 23 (4): 221–268.
- Haugaard, M. (2012). Rethinking the Four Dimensions of Power: Domination and Empowerment, *Journal of Political Power*, 5 (1): 33–54.
- Haugaard, M. (2018). Justification and the Four Dimensions of Power, *Journal of Political Power*, 11 (1): 93–114.
- Hayward, C. and Lukes, S. (2008). Nobody to Shoot? Power, Structure, and Agency: A Dialogue, *Journal of Power*, 1 (1): 5–20.
- Isaac, J. C. (1987). Beyond the Three Faces of Power: A Realist Critique, *Polity*, 20 (1): 4–31.
- Kanai, A. (2009). “Karoshi (Work to Death)” in Japan, *Journal of Business Ethics*, 84 (S2): 209–216.
- Konno, H. (2020, January 27). ワタミは「ホワイト企業」になったのか？ ホワイト認定と「無反省」の実際を探る (Kas Watamist sai ‘valge firma’? Valge sertifikaadi ja siiruse puudumise uurimine). *Yahoo! ニュース Japan*. Retrieved January 24, 2021, from <https://news.yahoo.co.jp/byline/konnoharuki/20200127-00160528/>.
- Krause, S. R. (2013). Beyond Non-Domination: Agency, Inequality and the Meaning of Freedom, *Philosophy & Social Criticism*, 39 (2): 187–208.

- Lloyd, S. A. and Sreedhar, S. (2020). Hobbes's Moral and Political Philosophy, in E. N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved February 11, 2021, from <https://plato.stanford.edu/entries/hobbes-moral/>.
- Lovett, F. (2010). *A General Theory of Domination and Justice*. New York, NY: Oxford University Press.
- Lovett, F. (2012). What Counts as Arbitrary Power? *Journal of Political Power*, 5 (1): 137–52.
- Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*. Studies in Sociology. London, Macmillan Education UK.
- Lukes, S. (2005). *Power: A Radical View* (Second Edition). London, Palgrave Macmillan.
- Mainichi Japan. (2015, December 9). Pub operator to compensate family of employee who suicided due to overwork. Retrieved January 24, 2021, from <https://mainichi.jp/english/articles/20151209/p2a/00m/0na/009000c>.
- McCammon, C. (2015). Domination: A Rethinking. *Ethics*, 125 (4): 1028–1052.
- McCammon, C. (2018). Domination, in E. N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved February 21, 2021, from <https://plato.stanford.edu/entries/domination/>.
- Miki Watanabe. (2021). Bloomberg. Retrieved February 19, 2021, from <https://www.bloomberg.com/profile/person/1857929>.
- Morriss, P. (2002). *Power: A Philosophical Analysis* (2nd Edition). Manchester University Press.
- Ober, J. (2002). *Political Dissent in Democratic Athens: Intellectual Critics of Popular Rule* (3rd print. and 1st paperback print). Martin Classical Lectures. Princeton, N.J., Princeton University Press.
- Orsi, F. (2020). The ethics of sex and power asymmetries. Unpublished manuscript. Retrieved May 1, 2021, from <https://philpapers.org/archive/ORSTEO-2.pdf>.
- Oyowe, O. A. (2013). Personhood and Social Power in African Thought, *Alternation*, 20 (1): 203–228.
- Pan, D. (2016). Tragedy as Exception in Carl Schmitt's Hamlet or Hecuba, in J. Meierhenrich and O. Simons (eds), *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*, NY: Oxford University Press, New York, pp. 751–775.
- Pansardi, P. (2012). Power to and Power over: Two Distinct Concepts of Power? *Journal of Political Power*, 5 (1): 73–89.

- Pansardi, P. (2013). A Non-Normative Theory of Power and Domination, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 16 (5): 614–33.
- Quentin, S. (2003). Vabaduse kolmas mõiste, *Akadeemia*, 15 (12): 2609–2633.
- Raven, B. H. (2008). The Bases of Power and the Power/Interaction Model of Interpersonal Influence: Bases of Power, *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8 (1): 1–22.
- Schimmelpfennig, M. (2019). Immunity to Temptation — ‘Power’ in Chinese Language, in J. Golley, L. Jaivin, P. J. Farrelly and S. Strange (eds), *Power* (1st edition), ANU Press, pp. 13-27.
- Schreiber, M. (2013, July 13). ‘Black’ business tales cast shadow on candidate. *The Japan Times*. Retrieved January 24, 2021, from <https://www.japantimes.co.jp/news/2013/07/13/national/media-national/black-business-tales-cast-shadow-on-candidate/>.
- Selg, P. (2015). Mis on Relatsiooniline võimukäsitus? *Acta Politica Estica*, 6: 67–92.
- Suzuki, M. (2014, April 25). How Japanese Black Companies Oppress Workers and Ruin Lives. *Tofugu*. Retrieved January 24, 2021, from <https://www.tofugu.com/japan/japanese-black-companies/>.
- Swartz, D. L. (2007). Recasting Power in Its Third Dimension: Review of Steven Lukes, *Power: A Radical View*. New York: Palgrave Macmillan, 2005, *Theory and Society*, 36 (1): 103–109.
- Weatherson, B. (2008). Deontology and Descartes’s Demon, *The Journal of Philosophy*, 105 (9): 540–569.
- ülemvõim. (2019, September 13). Sõnaveeb. Retrieved April 26, 2021, from <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/ülemvõim/1>.
- Xe Currency Charts: EUR to JPY. (2021). Xe. Retrieved February 20, 2021, from <https://www.xe.com/currencycharts/?from=EUR&to=JPY>.
- Yerlikaya, T. and Toker S. (2020). Social Media and Fake News in the Post-Truth Era: The Manipulation of Politics in the Election Process, *Insight Turkey*, 22 (2): 177–196.

Summary

THE PHENOMENON OF DOMINATION IN THREE POWER OVER THEORIES

This thesis explores two concepts: power over and domination. More specifically, whether these concepts are one and the same or if one is a sub-phenomenon of the other. I argue that power over view does not distinguish between the two concepts. To prove my claim, I look at three influential power over theories and determine if these theories do not differentiate the two concepts. The authors of power over theories are Robert A. Dahl (first view of power), Peter Bachrach and Morton S. Baratz (second view of power) and Steven Lukes (third view of power).

To distinguish between the two concepts myself, I first define domination and the necessary requirements for it. For that task I use Christopher McCammon's works. In short, domination happens when:

- 1) A and B are engaged in a social relationship with each other;
- 2) A has impositional power over B;
- 3) A can wield this power from a position of deliberative isolation.

While this definition of domination not the definitive one then it does capture the essence of domination.

After investigating every theory of power and comparing them to McCammon's definition, I conclude that only Steven Lukes likened domination with power over. His theory about power over confined itself to these three requirements. In his later works he even admits his mistake. The two other theories remained much more general. While domination could take place in their theories, then it would be a specific use of power over. Thus, my claim is mostly false.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Olle Paas,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Domineerimine nähtusena kolmes võimukäsitluses“, mille juhendaja on Mats Volberg reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Olle Paas

02.05.2021